

REIN SEPP

*Viimne
üksiklane*

Nr.18

1960

“LOOMINGU“ RAAMATUKOGU
Nr. 18 (130) 1960

REIN SEPP

Viimne üksiklane

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

Mõne tunni pärast lõpeb Maa normaalkalendri järgi mu elu üks sündmustekirkamaid aastaid. Maailma köögid lõhnavad, universum on tulvil õnnesoovide suminat ning eemal, Päikesesüsteemi piiril joonistavad kuuvalguseraketid homse rohekat figuuri: 2800.

Miks ma ei vali tänaseks meenutussilmapilguks rõõmsamat peatükki oma memuaaridest, nagu see on kõikidel inimestel kauniks traditsiooniks? Tegelesin viimastel päevadel kahekümnenda sajandi teise poole fantastilise kirjandusega. On olnud palju asjalikke ning elu usaldavaid mõttelende sellel markantsel perioodil, aga tuleb ikkagi korrata, et nende kõrval leidub suur hulk niisuguseid teoseid, mille kohta on raske seisukohta võtta. Vaevalt on mõeldav, et tõelise tulevikutunnetusega inimesed neil päevil veel oleksid produtseerinud visioone hävingust ja hukust. Tõenäoliselt on siin tegemist mütoloogilisest ajastust pärineva püüdega kuulajais õuduse- ja hirmutundeid taaselustada ja elavana hoida.

Mida kaugemale me tagasi vaatame, seda üksildasemana näeme inimest ruumis ja seda rohkem koormatuna kurvaloomulise minevikupärandiga. Sellepärast ei maksa ka eriti imestada, et veel teise aastatuhande lõpul leidis maakeral asukaid, kelles näis jätkuvat kunagiste eeposte ja prohvetisõnade traagiline vaim.

Palju on muutunud inimpsüühikas sealt alates, kui esimesed laevnikud lahkusid Maalt, ja kujuteldavast lihtsamaks, lõbusamaks ning vähem fantastiliseks kujunes reaalsus. Aga kõikide rõõmsate tõdede kiuste sündis tagasilangus veel meiegi aastatuhandel Jerezi näol ning enesest olenematult oli Üksiklane sunnitud kandma oma vääraegsuse karmi ja kurba saatust. Tema juhtum mulle meenuski, kui ma lehitsesin raamatuid, mida meie esivanemad kirjutasid enne startimist ruumi.

S esama histoloog, mu sõbrad, oli juhtumisi üks mu kaugeist esivanemaist. Peale selle on mul teada, et elas tema Tallinnas, hallpäise Toompea külje all, kus tollal — jah, siis, kui mandreid katsid veel kohmakate rööbasteede võrgud, kui tihedad linnad ning hõredad külad polnud veel ühinenud harmooniliselt hoonestatud aedadeks, kui inimesed tegid esimesi suurepäraseid katseid elada targemini ning mõtelda sajandites, — asus Balti raudteejaam ja kus nüüd kauni traditsioonina peetakse igakevadisi künnivõistlusi. Oleme Agneseaga alati neist pidustustest osa võtnud, tema rohkem sahu vedavate hobuste pärast, mida ta armastab joonistada (minu tähelepanekute järgi on piirjoonte graatsia teda erutanud juba hällist peale), mina eeskätt kobestamisele järgneva lillekülvi ja meeleoluka karnevali pärast, mis võimaldavad otse peopesal tunda elu jätkuvust ja ilu ning lasevad aimata tema joovastavaid rõõme, ehkki ma viimaseid suurima mõõdutundega olen maitsnud.

Niipalju mu kummalisest esivanemast, kes suri oma avastuse kätte, sest et ta seda ekslikult eksituseks pidas.

Kuid tuleme nüüd tagasi tolle mitmesuguseid meeleolusid tekitanud «Üksiklase afääri» juurde.

Nimetatud aastal jäin esmakordselt elus haigeks, pealegi raskesti. Pilvisel sügishommikul, kui enamik peenraid lakkas lõhnast ning mesilased suundusid tarudesse, et teha kokkuvõtteid viimase suve kordaminekuist, valdas mind mõrkjas igavustunne, mis lõuna paiku arenes kardetavaks nõrdimuseks — nagu seda kudedele siginevat sammalt meditsiinis märgitakse. Paljukiidetud ajapreparaat tekitas ainult meeldivat kõdi, see oli kõik. Ma ei osanud lisaks saadud eluportsjoniga miskit peale hakata, rääkimata sellest, et ma ei tundnud isegi kõige tavalisemat uudishimu — niisugust, mis Hanno juures on äärmuseni arenenud, mistõttu ta ennast kergemeelselt ja pidevalt ikka pisut tulevikku püüab nihutada. Teoinimesi tabavat sedalaadi haigushood rängemini kui muid kategooriaid, unistavaid isiksusi näiteks, nõnda räägiti üldiselt. Seda arvestades valmistusin tõsisele katsumisele tõvega. Kes teab, mitu päeva ma vaevelnud oleksin, kui päästjana poleks ilmunud üllatav kutse — pean üha imetlema neid silmapilke elus, mis pa-

katavad täpsusest ja sisemisest vajadusest nagu küpsed viljad, — tulla korraldama ajalooliste uurimistöde ning asustuse rajamise administratiivsektorit Marsil. Mu paranemise kõver kargas sirgeks, nagu oleks ta elastsest metallist. Süvenesin asjakohastesse monograafiatesse ning kaartidesse ja võtsin pakkumise vaimustusega vastu. Olin, tont võtku, alles üheksakümne viie aastane, veri kohises soontes, kõik teed elus olid lahti ning ma ihkasin vaheldust nagu kägu kevadet!

Nüüd tagasi vaadates pean oma häbiks tunnistama, et minust oli vähem kui korrektne asuda selle ülesande täitmisele ilma omapoolse protestita, sest mu ettevalmistus jättis mõndagi soovida. Olin küll õppinud õigusteaduse ajalugu Bologna ülikoolis, mis rõõmsasti oma muistse emalinna kohal kihutab ja kus veel ainsana maailmas seda sünget distsipliini uuritakse. Ma ei kahetse seal omandatud teadmisi, küll aga erilist rangust elunähtuste hindamisel, mis mind mõnevõrra kitsarinnaliseks on teinud. Olin täitnud korralise teenistusaja geoloogina maakerasisese kapsli ehitamisel. See hiiglaprojekt, mis ei võimalda üksnes maavärisemisi kindla tahte alla painutada, vaid avab ka julged perspektiivid füüsikalistele spekulatsioonidele, andis kahtlemata palju kogemusi ning avardas kohati vaimu, kuid liiga ühekülgsest. Tollal ärkas minus huvi varustusküsimuste vastu üldse, mispeale, kui hakati rajama piimapuuistandusi maa põue, palusin end määrata korraldama piimajuhtmete süsteemi visandamist. Kõike kokku võttes polnud need kaugeltki piisavad tegurid. Mind vabandas üksnes asjaolu, et omasin parajal määral eneseusaldust, mida loomupärane mõistus suutis takistada jultumuseks muutumast.

Tegin oma parima, et teadmiste tasapinda kõige kiiremas korras tõsta. Hakkasin valima hoolikamalt toite, kumblesin tihedamini, mängisin täpsusheidet ning sulgesin maja külalistele. Kogunud aparaatide abiga õppisin juurde biagnostikat, bioetikat, vanu keeli, kosmilist rändu, planetaarmikrobiofenomenoloogiat, stellaarökonomiat — et mõningaid aineid nimetada. Erilist tähelepanu pöörasin katkestamatule endaanalüüsile ning võimele üleliigset unustada.

Kui siis lõpuks meie pea kohal väävlükollases marsitaevas säras kirsipunane päike, tundsi me kõikide alguste lapselikku, olümpilist lõbu. Kaevasime välja tuhandeid tonne kõige imeväärsemat minevikku päevas ja täitsime tekkinud augud ministeriaalmasinatega; tajusime, kuidas aeg tõukas meid paratamatult neljanda millenniumi poole ja kuidas ruum näis meid kis-

kuvat üha endasse, ning me panime imeks, et me kunagi ei rebenenud. Pärast Marsi orbiidi muutmise ning tema atmosfääri kujundamise sajandeid olid siin jälle kord vabad käed selle nened. Pärast Marsi orbiidi muutumise ning tema atmosfääri tagajärjeks, millel puhkas silm, liigutas end nagu kavatsus. Vetikaist kiiremini võrsusid paiksed elamud, tänavad läksid lahti, Maalt saabuvad majad langesid aedadesse nagu munele kippuvad linnud.

Kogu selle suure uvertüüri võludest on juba palju ning peaaegu tüütuseni räägitud; ma ei hakka neid mälestusi siinkohal kordama. Aga siis tulid logosed ja siis tuli Hanno ning sellega kisti mind kaasa sündmuste käiku, mis ei jätnud me südame-tunnistust puudutamata. On midagi raskelt vanamoelist selles loos ning ühtlasi alati kestvut; seda meenutades tekib minus tahtmine kasutada paberit ja tinti ning ma tõlgin need peatükid kõikidesse keeltesse ja kõikidesse stiilidesse, mis olnud tarvitusel viimase aastatuhande jooksul ning mis puhuti osutuvad paindlikumaks kui praegu käibel olevad standardid.*

Olime muidugi äärmiselt huvitatud logoste kiirest käikulaskmisest, sest ehkki menetlusteadlased Maast kuni Plutoni kõikidel aladel nii-öelda kividestki viimse ve'e välja pigistasid ega lakanud tegemast üha kaasakiskuvamaid vaimseid surmasõlmi ja piruette, oleks ikkagi peatselt tekkinud raskusi elutempot vajalikul määral reguleerida olemasolevate küberneetiliste konstruktsioonide abil. Logosed? Kes masinatele niisuguse nime just pani, pole teada, sest insenerid olid hakanud neid nõnda kutsuma enne, kui keelekomisjonid ja ole said, ja nõnda jäigi. Paljud protesteerisid selle nime tähendusliku ebamäärasuse, abstraktsuse ja laialivalguse vastu, mis ei tabavat küllalt teravalt nende masinate iseloomu, kuid tuli siiski möönda, et ta oli vastuvõetav meeldiva kõla poolest, viidates ühtlasi tarkusele, mille poole me usinasti püüdleme; mis puutub aga termini udususse, siis polnud ju seegi palju selgem, kuhu logosed lõpuks välja jõuavad, kui nad ükskord on hakanud täie kiirusega oma asju toimetama. Kas need inimkonna parimate kavatsustega kõige valitumaist aineist, arvudest, kogemustest ja muudest tarvilikkudest asjadest kokkuehitatud süsteemid, need gigandivõimetega peajalgseid, väärised oma nime? Kui ma esmakordselt nägin uusi, liikumisel

* Siinjuures väärrib märkimist, et mida vanemasse keelde toimub tõlge, seda üldisemaks muutuvad terminid. Näit. o:r k a l a : r a (Or Q-Joone-taga-käija) kõlaks 20. saj. eesti keeles umbkaudu; Boriss Pika-maajooksja jne.

ruumiliselt piiramatuid, probleeme ise endale püstitavaid ja lihtsamaid teaduslikke alasid omapead arendavaid masinaid, mis enne objektide kallale asumist pigem uniseid sarvikuid kui tehnika viimast sõna meenutasid, siis, pean tunnistama, tundsin pisut muret eksistentsi küsimustele mõeldes. Neli niisugust isetotsevat üksust lasksime Marsil lahti, kuna Maal tundus eksperiment kahtlasena liiga tiheda asustuse tõttu, ning jäime ootama tulemusi. Otsustav silmapilk saabus mõni päev hiljem, kui üks masinatest, see, mis pidi veevärgi rajama, meie läbi-paistvale nukumajale ligines ning lühidalt teatas, et ta oletab karastava soone olemasolu Herakleitose künka all, mida ta avastamise õigusega kavatses läbi uurida. Tundsime Herakleitose küngast küllaltki hästi: sellel asetses meie maja. Et logostesse paigutatud keerulises instruksioonide kompleksis oli valdavaks juhtnööriks käsk kõike elavat puutumatuks pidada, siis olime kaunistanud hoonedki väljastpoolt skulptuuridega, mis mitmesuguseid inimesi, aga ka loomi, linde ning mereelukaid kujutasid. Vaatamata nendele kaitseabinõudele, leidsime end pretседenditus olukorras. Nii ta seal seisis, too veevärgilogos, suurem kui me elamu, puurid välja sirutatud nagu tohutud kombitsad, ning meie lugesime üksteise mõtteid selleks, et takistada endid tegemast saatuslikku, masinat hävitavat liigutust. Olime areenil pigem härja kui torreero osas, kuni logos lõpuks pärast mõningaid kõhklemisi urises, aga mitte eriti pahaselt: «Kullakaevajad kaevavad läbi palju maad ning leiavad vähe kulda.» Selle sobiva tsitaadiga Herakleitose filosoofilisest pärandist taandus ta kuuekümnemeetri kaugusele, kus oma läikivad ninad mulda surus, et sealtkaudu veenire pinnale tuua.

Otsustasime lülitada kõik logoste tüübid üldisse produktsiooni. See samm pidi soodustama viivitamatut üleminekut esimese stellaarvööndi asustamisele, mis siis oleks võimaldanud järjekordselt pikendada keskmist eluiga, mitte vähem kui kahekümne seitsme aasta ja üheteistkümneme kuu võrra.

Oo, võitude kuldne vili, kaotuste roostega pooleks! Ei kujunenud meil asjad hoopiski täpipealt nõnda, nagu olime ette arvestanud. Mõne kuu möödudes panime tähele, et logosed kaldusid viivitama kõigega, mis ette võtsid, ning hulkusid vahel sihitult mööda planeeti. Olime sunnitud nad seisma jätma. Konstruktorid ronisid uudishimulikult hiiglakeredes ringi, suutmata korrapealt määratleda vigaseid struktuure, sest arukad masinad olid jõudnud end vahepeal tundmatuseni ümber konstrueerida. Arheologia-logoses avastati keskmise suurusega seif, mille ta oli keerulise lukuga varustanud, õige teravmeelselt maskeeritud ning

talle endale otstarbetuid vaskmünte täis korjanud. Tööprotsesside esialgsed analüüsid lasksid eeldada energia väärkulutusi sise-
miste konfliktide ületamisel. Psühholoogid panid veto logoste
ehitamisele ja tarvitamisele ning nõudsid uute lähtekohtade püs-
itamist, niihästi skemaatilises kui rakenduslikus osas, seega
täielikult uut konstruktsiooni. Aga aeg, karmi ükskõiksusega töt-
tav kallis aeg! Ma usun end mitte liialdavat, kui ütlen, et see
võis maksma minna lausa katastroofilisi kulutusi ajas.

Sellesama pahandava päeva õhtul saabuski Hanno Marsile,
ilmudes nähtavale läbirännatud ruumi kaugematest urgastest;
ta tuli kõikide komeetide ja hulkurite endastmõistetavusega, mil-
les on ühevõrra ülbust kui alandlikkust, nõudis kümblust, vihu-
sauna ning ihu võidmist ja täitis meie maja kärarikkusega, mida
ta ise elujõuks nimetas.

Elujõudu tal jätkus, sellel kahe meetri pikkusel, vist igiliiku-
val päikeste soosikul, ja keegi ei teadnud ütelda, mis allikatest
õieti ta oma tagavarasid pidevalt uuendas. Selgi korral, pärast
tavalist kosutustalitust, kui meeldivaid lõhnu levitav majaanst
tagasihoidlikul surinal Hanno aseme ette oli veerenud, teda kopu-
tanud ja mõõtnud, temasse midagi lisanud ja temast midagi
vähemaks võtnud, talle kõlava plaksu vastu õlga toimetanud —
see võrdus umbes terveks tunnistamisega — ja taas oma nurka
tagasi sahisenu, tõmbas Hanno end korraks kõveraks ja kar-
gas reipalt püsti nagu nõtkes vibu. Ta nägi tõepoolest veel hea
välja, vaatamata seitsmekümne neljale aastale, kümmekonnale
vaheldunud erialale ja korduvatele kihutamistele mööda taevasi
tippe ja orge, millest nii paljud ta eakaaslased kippusid juba
raugastuma. Tegelikult oli ta sündinud kakssada kümme aastat
tagasi; kui olin laps, õpetas ta mulle maalimist. Kuid nagu
teada, omas Hanno nooruslikku — et mitte öelda pisut keigar-
likku — kalduvust ennast aeg-ajalt tulevikku nihutada, mis
eriti naiste hulgas teatavat uudishimu tema vastu alaliselt hõõg-
vel hoidis, liiati et ta oli suutnud säilitada täieliku originaalsuse
ega olnud ühtki organit endas veel asendada lasknud. Muidugi
oli Hannol peale nende bioloogiliste tõsiasiade ka parajal mää-
ral kauneid inimlikke nõrkusi, mis meid täielikuks teevad ja
mille puhul mõnikord raske on määratleda, kas tegu on voo-
ruse või saamatusega; nõrkus mu armastatud tütre Agnese vastu
oli teinud temast hiljuti mu väimehe.

Agnese kohus oleks olnud tol õhtul omaenese käega Hanno
eest hoolitseda, kuid Agnes oli parajasti logoste analüüsikabinetis
tööl, mistõttu ta sai viibida meie seltskonnas vaid kaudselt.
«Kosuta ennast hästi, mu poiss,» lausus ta Hannole oma arvutus-

puldikese tagant kõige kategoorilisema naeratusena otsa vaadates. Pakkusin asjaosalisele seeni mitmesuguseis valitud kastmeis ja salatit ühest isuäratavast rabarbritaolisest taimest, mille Agnese oli just Hanno maitset arvestades aretanud ja mis Marsi tingimustes eriti hõrgutavaks kasvas. Kuid tolsamal õhtul tänas Hanno kuidagi hajameelselt, sõi kuidagi hajameelselt ja laskis isegi eine juures lugeda oma mõtteid, millist kasvatamatust ta muidu enesele kunagi ei lubanud. Muu hulgas mõtles ta meile midagi erakorralist teatada.

Pärast sööki vabastasin end muudest arutlustest ja võtsin paraja kuulamisasendi. Agnese ja minu üllatuseks aga ei alustanud maailmahulkur hoopiski juttu, vaid haaras kätte kitarr, mille ta, kuju ja materjali järgi otsustades, mõnest muuseumist kaasa oli toonud, ning hakkas kõlava pilli saatel laulma; tal olid teatavad veidrused, mida sundis andeks andma ainult nende ehtsus. Ta laulis hästi, seda peab ütlema, ta bass oli avar ja jõuline, sobides kokku tema männikasvu, veenvate pilkude, pakside juuste ja vaimse tugevusega. Ta laulis mingis muistset hispaania keelt meenutavas murdes, ta laulis, niipalju kui mina sest aru sain, kõrbest, needusest ja üksindusest. «Ma mõistan selle viisi kurbust, Hanno, aga sõnad on võltsid,» ütles Agnes, kui rüütel oli lõpetanud, ning naeratas: naised on selleski naiselikuks jäänud, et nad mehi pisut lapsikuks peavad. Püüdsin suunata kõnelust asjalikumatesse rööbastesse.

«Üksindust,» ütlesin rõhuga — ma olin neid asju kunagi uurinud —, «esineb veel teise aastatuhande lõpul. Needmise all mõisteti üldiselt jumalikku põlguseakti inimese vastu; juhtus ka, et inimene sai inimese enda poolt neetud. Hiljem tarvitati seda sõna aga lihtsalt üksikute väljendite rõhutamiseks, nagu ta praegugi mõnedes murretes on säilinud.» Ma oleksin veelgi jätkanud arutlust üksinduse ja needuse küsimuste üle, kuid Hanno ei sobitanud end mu tooniga, ta muutus kärsituks, oli püsti tõusnud ja käis pikkade sammudega edasi-tagasi, käed seljal, sinaka rüü lehvides. Otsustava liigutusega lükkas ta Agnese seina äärde, et mitte sellest ilusast illusioonist läbi kõndida, ning katkestas mind järgmistele sõnadega:

«Üksindust esines kohati veel hiljemgi. See tekitas valusamaid tundeid, mis inimest eales on vaevanud; mõned püüdsid neid leevendada viinaga, mõned uskusid neid õilistada võivat teatud ebamäärase igatsusega, mis kuhugi ei viinud; raugad surid nende kätte enneaegselt ning neid väljendati tihti kitarriga saatel... Mõnikord kaugel kosmoses, kiirendusi kasvatades ja kiirusi tõstes, olen püüdnud kujutleda üksindust. Kujutlege olukorda, et kaob äkki

side maailmaga, kujutlege, et seda sidet pole olnudki ega saa kunagi olema ning te tormate ihuüksinda valguse kannul, teie oma minevik vaid seltsiks, ning te ei ole surnud, teie süda, ergud ja aju on liikvel ja tegevuses...»

Hanno tegi siinkohal pausi ning ma muutusin valvsaks: tehtud pausides võivad ärgata peidetud taotlused. Hanno paistis millelegi sihtivat, mis polnud igapäevane, kuid minul oli parajasti igapäevastegi asjadega kibe käes.

«Selle laulu,» jätkas Hanno aeglaselt ja selgesti hääldades nagu lastega kõnelemisel, «õpetas mulle kord mu vanaema, kes seda tõenäoliselt oma vanaemalt oli kuulnud, ja nõnda ikka edasi. Aga kolm nädalat tagasi kuulsime sedasama laulu — või ka lauljat, kui soovite, — kihutamas meist mööda suunal, mis vastab umbes Pärlipüüdja trajektoorige Päikese taustal.»

Seal ta nüüd pajatas, see poeetiliste liigutustega fantast, ei hoolinud põrmugi elu korrapärasustest, erutades meeli looga, mis töötas mitte üksnes erakordseks, vaid koguni kaasakiskuvaks kujuneda. Kas ma tohtisin teda täna üldse edasi kuulata? Mul oli tarvis logoste seisakust tingitud organisatoorsed mõtted öösel lõpuni mõelda; hommikuks pidin jõudma lõunapoolkerale, kus liikide ajaloo pargist tuli kärpida paarkümmend tuhat ruutkilomeetrit asustuseks nõnda, et see inimeste ja loomade elu vastastikku ei segaks ja muuseumi perspektiive ei rikuks. Tahtsin seda kõike selgitada, kuid Agnes jõudis minust ette ning nõudis põlevi silmi: «Edasi, Hanno!»

«Seejärel kutsus ta appi.»

«Kes?» küsisime mõlemad korraga.

«Keegi naine.»

«Ja muud midagi?»

«Muud midagi.»

Olin samuti püsti tõusnud. «Kui ma sellest aru saaksin,» ütlesin, «miks see veider laulik ei andnud leppemärke! Ja miks ei kuulnud teda ükski kontrolljaam?»

«Sel lihtsal põhjusel,» vastas Hanno, «et seda naist, — kui nii võib öelda — polegi olemas. Vähemalt pole ainsatki lendu nimetatud lõiku registreeritud ega ole ka ühtki inimest maailmas puudu.»

«Siis on üks juurde tulnud!» ei suutnud Agnes hoiduda hüüdmast.

«Agnes!» sõnasin rangelt, sest ta armastas sõnadega mängida. «Universum võib olla rahvast täis ja arvatavasti ongi, aga kindlasti mitte vanu hispaanlasi. Ja mis veenab meid üldse selles, et antud juhul on tegemist elava olevusega?»

Vaatasin Hannot altkulmu. Ta ei tulnud oma uudisega, oma pealetükkiva nähtusega nädal tagasi, kui oleks võimalik olnud terved päevad ja pooled ööd sellele küsimusele pühendada, ei, ta tuli just nüüd, kus kehtis erandolukord, kus tekkinud raskused nõudsid endale kogu tähelepanu, kõiki arvutusseadmeid ja liikluskanaleid. Miks pidi ikka veel toimuma ajaliselt ebasobivaid kokkusattumusi, mille üle meil polnud võimu ega voli!

Kui ma nüüd tagantjärele mõtlen tolele tumepunaka varjundiga õhtule, kus ümbritseva looduse aimatav täius ergutas inimesi soovima ning oma soove teostama, tekib minus pigem piinlikkuse- kui rahulolutunne, kui meenutan oma reserveeritud hoiakut Hanno jutustuse ning sellega seostuvate asjaolude suhtes. Ometi ei saanud ma käituda teisiti. Ehkki ma polnud logoste taastamissettevõttega otseselt seotud, pidasin administratiivse töötajana oma esimeseks kohuseks pühendada aega ja tähelepanu ainult sellele ning sellega kaasuvatele küsimustele. Ja ehkki Hanno lugu oli huvitav, näis ta samavõrd kahtlasena; see nõudis mult äärmist ettevaatust.

«Kui me ka oletaksime,» ütles Hanno ja rüüpas sõõmu sidrunilõhnalist amarakki, mis tema juures soodustas mõttetegevust, «kui me ka oletaksime, et tegemist pole elava inimesega, vaid palja häälega, jääb tõsiasiaks ikkagi laul ning see laul on välja lastud Päikesesüsteemist. Niisuguse tembuga oleks võinud hakkama saada ainult hullumeelne.»

Siin oli Hannol muidugi õigus. Hullumeelsust ei esinenud, vähemalt meie maailmanurgas, ammugi enam; ometi oli kummaline külaline liikunud kiirusega, mis esmakordselt saavutati alles mõningad aastad tagasi. Kõik viitas sellele, et Hanno oli tõepoolest kohanud inimest. Ja isegi kui nad oleksid eksinud, Hanno ning ta kaaslased, siis — kõikide saavutuste nimel, ma oleksin jaganud täie andumusega vastutust ka eksituse eest, kui poleks olnud logoste kriisi. Aga nüüd oli küsimus asetatud teisiti, hoopis teisiti. Hanno tahtis tõtata päästma, nimelt otsekohe; ja tema seisukohalt poleks saanud muud ju mõeldagi. Ruumihädalisi oli meil ennegi olnud, varem või hiljem olid nad kõik päästetud ja kindlale pinnale toimetatud. Nende puhul teati siiski nende aegu ning asukohti ja nendega oldi pidevas ühenduses. Hanno ei tahtnud aga praegu rohkem ega vähem kui tabada vesikirpu ääretust ookeanist, teadmata isegi, kus või kunas täpselt see heaks arvab taas kuuldavale ilmuda, kui üldse ilmubki. Ja siin olime jõudnud punktini, kustpeale asi muutus tõsiseks.

«Nagu ma sinu mõtetest järeldan,» ütlesin, «ja nagu ma Agnese

kummalistest pilkudest aru saan, siis kavastate mõlemad juba laiaulatuslikke otsinguid, eks ole?»

«Kas selles on midagi halba, vana?» küsis Hanno kõige naiivsema ilmega.

See oli üks niisuguseid sumedaid õhtuid, mil kasutamata energiavarud pakitsevad ajus ja veres ning teevad inimese tundlikuks ja isegi närviliseks: mulle paistis ebaõiglasena, et Hanno mind alata vanaks nimetas. Kuid ma ei mööna siiski, et see oleks mõjustanud mingil määral mu hoiakut, mis oli kindlalt põhimõtteline, nagu ma sel hetkel vähemalt ise uskusin.

«Te teate väga hästi,» vastasin, «et harilikkude päästevahenditega pole siin midagi peale hakata, et nendest lihtsalt ei piisa, et nendega võib narrida ettevõtet ennast ja petta vaid oma südame-tunnistust. Te teate väga hästi, et kui neid otsinguid tõsiselt võtta, siis tuleb selleks ürituseks rakendada terve ruumitehnika ja vabastada maailma tähelepanu muudelt objektidelt. See võrdub täieliku mobilisatsiooniga.»

«Iseenesestki mõista võrdub see täieliku mobilisatsiooniga,» ütles Agnes, «teisiti ju ei saagi.»

Olin pühendanud nelikümmend minutit taevasaadiku kuulamisele, ma ei võinud lubada enam teist nii palju vaidlusteks; rebisin end lahti Hanno poolt arendatavatest meeoludest, jätsin nad Agneseaga võimatusi kavastama ning lendasin tegelema maisemate, õigemini küll marsisemate asjadega.

Kui ma ütlesin «võimatusi», siis ma muidugi liialdasin vaidluse juurde kuuluva õigusega. Maailmas, kus inimesed põhiliselt vähe eksivad, ei saa ka suuri ega kardetavaid pöörasusi sündida, mis teatavasti aga ei takista igauht meist pisut pöörane olemast, parajasti sel määral, et mitte muutuda talumatult mõistlikuks. Ma ei olnud järsku sugugi enam nii kindel, kas Hannol polnud ehk siiski rohkem õigus hiiglaslikku otsimisaktsiooni nõuda kui mul selle vastu seista, vaatamata mu tõsisele murele logoste tuleviku ja ühes nendega meie kõigi heaolu pärast. Otsustasin kuni oma lõpliku seisukoha selgumiseni ühelt poolt Hannole vastu vaielda, kuid teiselt poolt tema ettevalmistuste suhtes erapooletuks jääda.

Ja kui ma siis tagasi oma elukohta jõudsin, leidsin majatäie külalisi eest. Aia rohetavate puude all, mis läikisid igahommikusest vihmast, ja võrkpeente kosutuskuplite all, akvaariumi sammaste all, kus lainetas mahe valgus, õitsvatel terrassidel, jahedates kodades — kõikjal arutleti, vaieldi, arvutati. Kabinettide pidevalt ja tumalt kõnelevate seinte vahel käis vilgas töö, seal ei voolanud sel päeval tormava elu värvirohkeid pilte, vaid üksnes faktide must-

valget kokkuvõtet, informatsiooni. Korrespondentsisaali poodiumid, muidu neil tundidel täis end külla ilmutanud kaugemaid sõpru, olid tühjad, kuid kõik vastuvõtukanalid kandsid kokku materjali — see tiksus pultidel, vilkus mustriteks, kohises ajju. Baar aga täitus suupistete ning jookidega, garderoob päevase valikuga kõigile koosolijaile. Majal oli niisiis täiskäik nagu suuremate sündmuste puhul ikka: Hanno koostas täieliku mobilisatsiooni ettepanekut mõistatusliku olevuse päästmiseks, kes oli kihutanud ruumi sügavikust tema ning ta kaaslaste teele kurva lauluga ja keda maailm, tabavalt või mitte, oli hakanud kutsuma Üksiklaseks.

Läksin korrespondentsisaali, kus Hanno ja paarkümmend kaugesõitjat ajasid end sirgu arvude raskuse all. See oli seltskond omaette, omavahel hääletus kõneluses, varustatud erilise huumorimeelega, mida nad kasutasid universumi ükskõiksuse ja karmuse vastu. Nähtavasti oli siin hulk aega juba pingsalt töötatud, sest mõned olid avanud kosutusvarjud ning laskunud hetkelisse äraolekusse. Saali teisest otsast viipas Agnes tervituseks ja kallutas veidi põrandat, pakkudes mulle nõnda paremat ülevaadet koosolijaist.

Hanno vaikis, liikus ainult.

Noh, siin polnud, nagu näis, suurt enam midagi ära teha, kuid ma proovisin siiski. «Hanno,» nii ma ütlesin talle, «mu sõber, su kava on ilmne kergemeelsus. Kas sa siis ei näe ega kuule? Ei saa sa aru, et peab lihtsalt vähemaga leppima? Kuhu me sellega jõuame, et raiskame mõtlematult kogu maailma inimeste tähelepanu? Lülita korrakski sisse Maa ja tütarlinnad, kuula Kuud, kuula ümberringi Marssi! Kuula kodumandrit, pooluseid, Ameerikat, Aafrikat, meresid, merealuseid: kõikjal on rahvast koos, täpselt nagu praegu siin aiaski, ja kõikjal kõneldakse Üksiklasest. Täna kella üheksaks oli tähelepanu hajumine olulistelt objektidelt niivõrd märgatav, et kadu selles osas üksi on juba maksuma läinud pool protsenti tulevase aasta plaanilise arengutempo reservidest.» — Ma oleksin mõndagi veel rääkinud ja mõndagi selgitanud varutud minutitest tühjaksjooksmise ohtudest, kui mitte üks kaugeruumilaevnikest poleks mööda minnes võtnud kinni mu käsi varrest haardega, mis oli naljaks mõeldud, kuid ei tundunud mulle sugugi naljakana, ja lausunud sosinal: «Reservid reservideks. Need argumendid ei lähe läbi.»

Nad olid just äsja saanud optimaalvisandi Üksiklase jaoks: rekognostsents kaheksa päeva jooksul; kolm tuhat nelisada Pegasust, kakskümmend kuus tuhat Mesonit, kakssada viis tuhat Koolibrit ja muud tüüpi laeva, mis pidid olema võimelised vajalikkude pidurduskombinatsioonide loomiseks; kakskümmend nor-

maalpäeva kogu ettevõtte läbiviimiseks. Ruumi heldusel aga ei ole piiri oma tühjade kaugustega, kühu ta aeg-ajalt eksitab inimlikke saladusi. Mõistagi oli niisugusest optimaalvisandist ajaliselt vähe selle suurejoonelise tühjuse kobamiseks, ehkki ettenähtud arvude taga seisis peaaegu terve meile tuntud maailma liikuv varandus. Ning ma pidin tunnistama, et Hanno ning ta mõtteosalised muutusid füüsiliseltki kaunimaks sel hetkel, kus nende tähelepanu, tahe ja kalkultatsioonid olid suunatud ainsale püüdele — täita oma südametunnistuse käsku. Oli samuti ilus nendest, et nad ei unustanud terve oma õhina juures logoseid. Kui saali astus Sofia — see, kelle nimi on seotud viimase keelereformiga, kuid kes neil aastail logostega tegeles ja kellega mind juba tollal sidusid tunded üle tavalise sõpruse piiride —, ruttas Hanno talle esimesena vastu ja nõutas andmeid tema koljatite kohta.

Ja me kõik kuulasime seda väiksekasvulist, kõhnukest naist, kui ta seletas, et masinad olid väsinud lihtsalt ära, nagu väsiksid ehk inimesedki, kui nad elaksid ajalootult; et keeldude kompleks oli arenenud ettenähtust suuremaks: iga vihmaussi nägemine või putuka lend oli manitsenud ettevaatusele ja põhjustanud pika kõhkluse. Kui aga jäädi siiski eesmärgi ja arendatud kiiruse juurde, oli loomulikult tekkinud tasakaalutus masinate energeetilises bilansis. Ent uued teoreetilised lähtekohad olid juba valminud ja täielikuks rekonstrueerimistööks kuluvat vähemalt sada normaalpäeva... See viimane asjaolu oli mulle muidugi uudiseks, pahandavaks pealegi, sest alles öösel olime arvestanud ainult kaheksakümne seitsmega. Niisuguses olukorras pidime üldist panust logoste heaks veelgi suurendama, kes võis ette üteldagi, kui palju veel suurendama, aga käesolevalgi puhul tähendas see plaaniliste reservide vähenemist ümmarguselt nelikümmend protsenti kolme aasta jooksul. Ja mina olin veel salajas unistanud sellest, et just nende varude abil kiiremini täiustada liikide ajaloo parki, mis oli muutunud mulle südamelähedaseks!

Hanno oli jälginud mu mõtteid, ainult viimast ma varjasin, ning ta sõnas kuuldavalt:

«Ma ei tea palju sedalaadi protsentidest. Aga kui kahe tuhande seitsmesaja kümnendal aastal meie ülikiirete katselaevade gruppi ähvardas kohtumine komeediga, kuulsime mäletatavasti samsuguseid arutlusi. Miks ei lasknud me siis neid põrgusse lennata? Tookord tegid sinagi kaasa ja tundsid rõõmu, kui oma suunda ei tulnud muuta Pegasustel, vaid komeedil. Ja Pegasuste pardal polnudki inimesi. Mis on siis sinuga nüüd lahti, kas hakkad raugema?»

Jälle see raugemine! Ei olnud muidugi Hannost korrektne ala-

tasa mulle mu vanust meenutada, liiatigi et raugastumise nähtusi polnud enam kuskil märgata ja väsimus saabus alati järsku, päev või paar enne surma. Kuid sellel hetkel ei võinud ma kinkida tähelepanu niisugustele pisi-asjadele, ning ma pöördusin kõigi koosolijate poole järgmiste sõnadega: «Sõbrad, paljud avaruumi Skyllad ootavad veel vaigistamist ning Charybdised rahustamist, kuid eelkõige peame täitma garantiid omaenese ruumi suhtes, ja igasugune risk selle kindlustamise kahjuks on kurjast. Minna püüdma Üksiklast ainult parimat juhtu arvestades on vaevalt tulemusi töötav, ütleksin — mõttetu. Te nõustute minuga ometi selles?» Aga ruumisõitjad katkestasid mind siinkohal, väites, et seepärast just peabki taotlema täielikku panust, kuna elu ei saa päästa osaliselt, ja Hanno kuulutas omakorda, et Sofia seletus sajast normaalpäevast olevat teda täiesti rahuldanud: ta kartnud halvemat. Ning nad esitasid mulle isegi küsimuse, et mida ma teeksin siis, kui ruumikuristikku — või vähemalt selle servale — poleks sattunud Üksiklane, vaid näiteks Agnes. Endastmõisteta- valt oleksin ma niihästi Agnese kui iga teise kaasinimese pääst- miseks taotlenud ülimat mobilisatsiooni, siin ei olnud midagi mõelda ega vastata. Kuid Üksiklasega, tolle kummalise külalisega, oli lugu siiski isemoodi. Üksiklane polnud minu äratundmise järgi mitte täpselt niisama palju kui Agnes. Ehkki Hanno, ilmselt kõik raketlased ja võib-olla pool maailma pidasid Üksiklast täiesti reaalseks inimeseks ja ehkki kõik uurimised tema võimaliku robotliku päritolu selgitamiseks olid tühja jooksnud, polnud ma suutnud asjas kindlalt veenduda. Üksiklase ees seisis, vähemalt minu jaoks, teatud vaevumärgatav «aga», nimelt selle väikese «aga» võrra ta polnud inimene, oli ebareaalne, oli kujutlus, täpsemini: oli inimesele lõpmatult lähenev nähtus. Niisiis lendasid siin meie arvamused lahku nagu tuumad pooldumisel; kuid sündmused lendasid jällegi oma rada, ja napilt tunni möödudes saabus teade Maa pealt, et Üksiklase päästmine on tunnistatud esimese järgu tähtsusega sündmuseks ning et järgmisel päeval on Hanno ettepanek ühes logoste rekonstrueerimise aruandega Maailma Täiskogus arutusel.

Tegevushoo õndsad silmapilgud, kahekordsed, kolme-, nelja- kordsed, ei — tuhandekordsed pinged, nähtamatuid sädemeid pilduvad ajud! Korrespondentsaalis ja kabinetides tiksusid, väris- sesid, anusid, sirutasid end kaugusse, kõikidesse dimensioonidesse üksikasjalised mõtted, hääletud kavatsused, äkilised kartused. Ja kui see tormikeeris minust möödus startima lennuks Maale, siis tundsin endas midagi hakkavat kõikuma iilide käes, niisuguste käes, mis sasivad vähem puulehti kui inimsüdameid. Vahest oli neis taevastes merekarudes tõesti rohkem elu kui kõikides arvutustes,

plaanides ja ettevaatustes kokku, kes teab. Ning Agnes hüüdis veel minekul: «See, mis mul kontrollimata jäi... tee lõpuni ja saada järele,» niimoodi see tüdruk just ütles, ja siis nad läinud olidki ning jäi üle vaid vaikus.

Vaatasin Sofiale: ta seisis ekraani ees ja lehvitas. Ning ma tundsin, et ma lehvitan kaasa.

Inimese südamega selle sõna piltlikus tähenduses on ühenduses kummaline kalduvus alatasa endale lõkse seada ning suurima lõbuga nendesse pugeda; see kehtib niihästi teaduses kui armastuses, milliste mõistete vahel enam suurt erinevust ei olegi. Ja, samuti piltlikult kõneldes, ei muuda asja ka see, kui tarvitada elu jooksul kahte, kolme või nelja südant. Keegi mu hea tuttav las kis alatihti mõne oma koostisosadest asendada lihtsalt huvi pärast, et näha, kas ja millal ta lakkab olemast tema ise. Kuna ta sealjuures aga ei raatsinud lausa erakuks muutuda, siis tundis ta, mõistagi, teiste kaudu ikka end uuesti ära. Mina pole rohkem kui tavalise mõtlemisvõimega inimene ega valda küllaldaselt filosoofilist tehnikat, selleks et üksikasjaliselt analüüsida või koguni üldistada neid põhjusi, mis olid minus liikvel järgnevate tundide jooksul. Pean aga märkima, et tabasin end tihti Üksiklasele mõtlema, ja veelgi rohkem: ma püüdsin teda kujutleda. Kujutlesin teda noorevõitu naisena, kel on hirmust pisut avardunud silmad nagu väljapääsmatust aimaval lapsel ja kelle näpuotste puudutus on muutunud nõutuks küsimuseks, sõnatuks palveks. Mõtlesin talle tumedad juuksed raamistama kaunilt vormitud otsaesist ja farmukust ilmutavad kurrud suunurkadesse ning ma nägin teda lakkamatus tegevuses, mis ainuüksi on võimeline avama inimese täielikku ilu. Mida selgemad piirjooned aga omandas Üksiklase portree mu ettekujutuses, seda rohkem ta läks Agnese nägu ja sai Agnese hääle, ning mõte tema abitusele tegi mind järjest rahutumaks. Oli üldse imeline see tõsiasi, et peaaegu võimatuseks lagunev tõenäolisuse killuke oli saanud teoks, et ruumi kardetas tühjuses lõikusid mõneks silmapilguks kahe teineteisele täiesti tundmatu laeva teed!

Aga lõpliku tõuke Hanno ettevõttega ühinemiseks andsid mulle, mu enese arvates vähemalt, hoopis isesugused asjaolud.

Olin viimasel ajal tihti kõigi sõprade tähelepanu sellele pööranud, et ajaloo õpetamisel arenes meie näidiste tehnika niisuguse filigraanse täiuseni, millega paljude laste järeldusvõime ei suutnud sammu pidada. Innustatud täieliku illusiooni saavutamisest arenguloolises panoptikumis Gigantroopide ja Kääbuste saarel, läksime üle robot-esitusviisile ka ürgkogukondliku ja orjandusliku

ühiskonna ajaloo saalides, kuid ei kandnud kohe vajalikku hoolt selle eest, et kindlustada veel küpsematu nooruse üleolekut mõningatest robotite paratamatutest programmist üleastumistest. Olin näiteks ise kord juhtumi tunnistajaks, kus Aleksander Suure telki külastas ühe mu lähema tuttava väike tütar, kellele makedoonlaste kuningas tervituse peale ulatas viinakarika, ning ma jõudsin veel parajasti uudishimulikku tüdrukut takistada jooki proovimast. Sellel otsustusrikkal pärastlõunal aga nägin kahte poisikest, seitsmesed võisid nad olla, väljumas Kapitooliumist ja torkimas vilja maha apelsinipuudelt. Nõndaviisi tehes päriski pikem lühemalt:

«Mida sa pead tollest Üksiklasest?»

«Selge, et mõni lüuraja,» vastas lühem apelsini närides, «mõten isiklikult, et Siiriuse süsteemist. Nad püüavad lihtsalt meelitada meie tehnikat neile sobivasse punkti ning siis meid haarata, nagu öeldakse, selja tagant.»

Ma ei kaldunud muidugi arvama, et laste niisugune arutus oleks tähendanud juba tõsist hädaohtu nende vaimu kujunemisele. Keda meist poleks haaranud seitsmesena himu vibude või kotkasulgede järele! Kuid siis minnakse ürgmetsa ja korraldatakse oma esimene uurimus, kasvõi kaasa võttes kutsikaid ja kasvatades neid koorteks, et jälgida nende käitumist ajastuist, millal nad olid inimese kaaslasteks jahipidamisel või isikliku vara valvamisel. Nüüd olen aga tähele pannud, kuidas juba viie-kuueaastased lobisevad himukalt Caesarite ja Catodega, kes räägivad küll valitud keelt, kuid kelle mõju lastele pole sugugi parem kui kogenud sulipoiste mõju oma alles kogenematutele kaaslastele üheksateistkümnenda sajandi romaanides.

Lapsed sedapuhku lasteks. Kuid ma tundsin nüüd järsku, et selgusetus võib saada hirmu allikaks, et piinavaks osutub lahendamata mõistatus ning et Üksiklane võib jääda eksitama mitte üksnes laste, vaid ka vanemate inimeste mõttekäike, kui Hanno üritus nurjub.

Jäi veel läbi kaaluda küsimus, kas minu kaasaminekust on rohkem kasu ettevõttele kui mu mahajäämisest logoste rekonstrueerimisele.

Nad olid tormanud nüüd korraks üle Marsi, Hanno ning ta kaaslased, ja pannud meid kõiki lainetama. Nemad ei vaadanud vasakule ega paremale, neil oli iga silmapilgu jaoks ainult üks võimalus, mida nad uskumatu kindlusega teostasid, ikka nad lendasid kuskile ja saabusid kuskilt, nemad ja tuhanded nendesarnased, kes ristlesid asustatava ruumi piiridel. Peeter... matemaatik, kes eal ei mujanudki... Boriss Pikamaajooksja, kes

soetas igasse võimalikku paika lumist kliimat, kurtes, et Maal ja selle lähikonnas on liiga soe... väike Gustav Unistaja ja hiiglaslik Terry, kes näis pigem skulptuurina kui inimesena... Hanno ise, kes ei pannud minusuguste ajaspekulantide kalkulatsioone miksiki ja kes oli sattunud sellesse taevapiilurite liitu hoopis juhuslikult: pärast mõneajalist tööd teoreetilise teadlasena sai ta looduselt kutse ja rändas läbi kogu tuntud maailma mahuka värvikoormaga, maalides muu hulgas oma kuulsa «Eksinud astronauti»; ja kui ta ühel niisugusel sõidul ise kiirusega eksis, leiutas ta selle läbi uue arvutusvõtte äärealade navigatsioonis ning hakkas pidama end sealtepeale kutsutuks ja seatuks just kaugesõitule. — Ah, kõikide rännakute eelvägi! Nad painutasid ruumi meie vajaduste jaoks nagu kunagised sepad hõõguvat rauda ning nad kultiveerisid meie püüdlusi igaviku poole nagu aednikud õunapuid.

Ma lamasin selili, käed pea all, ning lülitasin neid lakke, vaatlesin nende lennu kulgu ja teiste päevasündmuste pilte.

Kuskil harjutasid end noored mehed ja naised veelgi pikema-tekts sõitudeks: aasta pärast pidid nad olema valmis, et läbi rännata viisteist valgusaastat ruumi.

Arstid katsetasid, bioloogid uurisid: nende nõiaköögis käis töö aina edasi ja igast selgunud küsimusest kasvas kümme uut, ja polnud ette näha, et inimest võiks ähvardada oht käed rüpes igavesti elada nagu kunagises muhameedlaste paradiisis.

Vaatasin emakest Maad ennast: tütarlinnad tiirlesid ta ümber nagu hõbedased linnud, ta ise aga kiikus kosmilise kevade rüpes, soojavärviline, südamluk, õhetav.

Ja siis täitis kõiki signaalikanaleid rõõmus sädin. Ruumi tumedusse hakkas langema sätendavaid täpikesi, nagu oleks Maa naernud kuldseid pisaraid. See oli meie pisilaevastik, need olid väikesed kosmose tuletornid, mis oma uudishimuliku energiaga pidid läbi nuusutama küllalt palju ruumi selleks, et üles leida aja rägastikku sattunud Üksiklast. Maailm ei viivitanud: Hanno ettevõtte esimene etapp oli niisiis startinud ja kõik järgnev näis olenevat sellest, mida otsustatakse homme keskpäeval.

Süda sosistas: tule; mõistus manitses: jää. Mis jäi mul siis üle muud kui minna!

Nendele kõhklemise ja kaalumise silmapilkudele, mis mult mõnikord pahandavalt palju ajaenergiat nõuavad, sealjuures vahel tundide kaupa mõttetühikuid järele jättes, järgnesid nüüd teised, niisugused, kus tuhanded piasjad nagu laseksid ennast erkudega silitada ning kavatsused näppudega katsuda,

kus lõhnu ja vorme on rohkem liikvel ja kus sa Kuu või tähedki tooksid taevast alla, kui see just kaasinimesi ei häiriks. Kujunenud korra kohaselt tuli mul minna ja ennast vabandada Marsi Täiskogu ees, et ma mõneks nädalaks kavatsen tähelepanu ära pöörata planeedi päevaküsimustelt. Viisakuise pärast tahtsin seda teha ka Logkonstruktsiooni ees, sest ehkki ma puutusin nendega kokku vaid kaudselt, oleksin ametialaselt kohustatud olnud mõtlema asjadele eeskätt logoste rekonstrueerimise huvides. Täiskogu esindussaal oli kahjuks minu sinna jõudes tühi; oleksin meelsasti enne lahkumist mõne sõbraga mõtteid vahetanud ning kätt surunud, kuid pidin leppima nüüd sellega, et palusin kõigilt marslastelt minutiks sõna ja tribüüni ning kandsin lühidalt ette oma kavatsused ja seisukohad. Kes teab, kuidas arutati Maal, ent huvitaval kombel oli just marslastel nagu teistelgi avaruumi asunikudel juba algusest peale langetatud otsus Üksiklase päästmise kasuks, vaatamata sellele, et logoste käikumine esimeses joones nende endi tulevikku puudutas.

Pisut raskem oli kohtumine konstruktsioonihooones, sest selles toredusse uppuvate, inimeste ja ideedega täidetud ruumide labürindis tuli mulle kõige ebatõenäolisuse kiuste juba esimesel sammul vastu Sofia, keda oleksin eelistanud näha viimasena.

«Saad aru,» ütlesin, «et niisugused mõttekäigud väikeste poiste peades, liiati et Maalgi neid on esinenud...»

«Miks sa seda kõike mulle räägid,» katkestas mind Sofia seepeale, «ei maksa pruukida keerukaid sõnu enesestmõistetavate asjade puhul.»

Tal oli häbematu võime mind peensusteni läbi näha, ka seal, kus ma isegi ennast päriselt ei mõistnud; seejuures ei mõelnud ta kunagi ise end lõpuni avada, mida naiste juures juba iidsetest aegadest heaks tooniks peetakse. Tihti ta kasutas oma üleoleku ära selleks, et minu tähtsamad mõtted vähemtähtsatega asendada, nõnda mind pidevalt korrigeerides, aga ka narrimana paista lastes, kui ma ehk tõepoolest olin. Ma lahkusin temast segaste tunnetega, kuid kindlasti rutemini, kui olin kavatsenud.

Kiirlaeva minekuni oli jäänud kolm tundi. Planeetide praeguse seisu juures pidi tal kuluma lennuks pisut üle kahe normaalpäeva, ning see oli viimane võimalus Hanno ja Agnesega liitumiseks, sest ettevõttele startides poleks neil enam aega jätkunud Marsil peatuda. Harilikult eelistasin aeglasemaid sõidukeid, sest ma ei tundnud end eriti hästi suurte kiirenduste puhul, milles Hanno oli nii-öelda nagu kala vees. Nõnda juhtus ka nüüd, et kui ma lennuks end kontrollida lasksin, tunnistasid arstid mulle sõitu kiirlaeval tõenäoliselt surmaga riskimiseks. Et sur-

maga riskimise tõenäolisust on lubatud kasutada ainult kaks korda elus, ja sedagi vähemalt aastase vaheajaga, siis pidin kõik oma osavuse mängu panema, selleks et endale erandit välja kaulbelda, kuna mõne päeva pärast juba tuli startida Hannoga, kelle kiirused Maa pealt lahkudes on üldiselt teada. Ma ei ütleks, et see minu poolt oleks olnud eriline julgustükk, pigem kogenud inimese kavalus: arstid olid ettevaatlikumad ja targemad, kui nad seda ise uskusid; tuhandest niisugusest tõenäolisuse juhust läks täppi ainult üks ja seegi parandati tõenäoliselt ära.

Üks asi oli mul siiski jäänud veel õiendada. Muret tekitava õhu-liikluse tiheduse tõttu Maal endal, maandumiste ja tõusmiste paljuse tõttu olin hakanud uurima tasapisi võimalusi, kuidas korraldada terve seltskondlik-tehniline süsteem edaspidi nõnda, et isiklikud kohtumised saaksid toimuda lähemas, aga ka kauges ruumis, säilitades sealjuures täiesti koduse intiimsuse. Olin paljude asjatundjate arvamusi kuulanud, lasknud teha arvutusi ja varuda statistikat, kuid ettepaneku kava oli alles niisuguses staadiumis, et ta oma uurimusliku külje ebaküpsuse seisukohalt veel mainimist ei õigustanud. Lõpptulemusena poleks ta muidugi suutnud vähendada, igatahes mitte oluliselt, startide ja maandumiste praegust arvu, kuid selle abil oleks võinud ümber korraldada terve ruumikorridoride süsteemi nende koormuse suurendamise otstarbel; eriti olulist tähtsust oleks omandanud niisuguse kombe juurdumine aga kaugema tuleviku perspektiivis.

Selle alles toore mõtte visandi otsisin ma nüüd välja pooleli olevate asjade toast ja koostas in üldsõnalise avalduse, lisades ühtlasi palve leida sobivaid ja tahtlikke inimesi, kes oleksid vahepeal küsimuse ettepanekuks kohendanud. Mõne protsendi võrra kindlust tuleviku jaoks võis ta ehk niisuguselgi kujul tähendada.

Kui ma pärast pikka ning värvirikaste unenägudega täidetud stardiminestust ärkasin, tundsin terves kehas veel mõnda aega surisevat mõnu materia seadustel kiikumisest, mis vaheldus veendumusega, nagu ei jõuaks me ialgi edasi ning et Päike ja Maa ja kõik muu toredus ülevalt ilma igasuguse naljata meile kaela kipuvad. Hanno oma seltskonnaga kukkus kuskil kaksteist tundi meist eespool, ja ehkki nad kiiremini lendasid, pidid nad ikkagi jõudma Maale alles nii hilja, et Hannol tuli kaitsta oma ettepanekut paratamatult laeva pardalt. Palusin end ruttu toibutada, võtsin nendega ühenduse, andsin Agnesele üle tema poolt nõutud toimiku ja olin pisut üllatunud märgates, et nad minu järeletulekut sugugi imeks ei pannud, nagu oleksin ma kõige

igapäevasem asi maailmas. Rohkem ma ei saanud sel hetkel nende heaks midagi ära teha ning ma alustasin vestlust reisi-kaaslastega, kelleks olid peamiselt logostega tegelevad insenerid, mõned kaugeruumikaptenid ja paar naist, keda ma küll isiklikult ei tundnud, kuid olin tihti näinud esinemas kunstilistes hommikuprogrammides. Jutt keerles muidugi kahe olulisema päevasündmuse ümber ning elavalt arutati küsimust, kas kerge laevastiku lokalisatsioonivõime on kõikide kõne alla tulevate ruumilõikude suhtes maksimaalselt rakendatud. Nad kõnelesid palju valemities, millest ma midagi ei taibanud, ja tarvitasid täiesti omaette murdeks kujunenud ruumikeelt, mis kubises sisurikastest terminitest, jäi aga mulle enamalt jaolt õõnsaks ja salapäraseks nagu ruum ise, kuni naised otsustavalt nõudsid, et innustusse sattunud taevamehaanikud ei pajataks aina asju, mis oma kõveruse, ranguse ja jäise kiirgusega otse värisema panevad. Ei iseloomu ega välimuse poolest paistnud agarad neiud, need planeetidevahelised tantsitarid, sugugi sellised olevat, kes elus ehk kunagi värisevad, kuid üks inseneridest pidas kombekaks vastata, et naisteni jõudmiseks tuleb eelkõige ruumi hädaohete kogeda ning tema õrnusest aru saada. Ja vanematvõitu astronaut mu kõrval täiendas omalt poolt, et imelised tunded tõepoolest algavat suurtes kaugustes, teispool Neptunit ja Plutot, jaa, seal tuleb kättesse tahtmine millestki kinni haarata, sõrmedesse soov midagi elavat puudutada, kasvõi pisikest kassipoega näiteks, sest ei saa ju kaaslased kaaslasi näppida, see segaks mõtlemist. Ruum on vahel veristav ja mattev nagu laviin, kõva kui kivi, armutu nagu metsikuim torm, aga samas ta korjab sind targasti ja hääletult taas üles ning paiskab kõige hellema hooga kaarduvate pindade rohelusse. Nii, nalja seal pole, teispool Neptunit ja Plutot, ainult tühjus, nõelterav matemaatika, varisevad kaljud ja tahtmine kedagi kombata. Ja nõnda me jõuame ringiga tagasi inimese juurde, ikka jõuame tema juurde jälle tagasi, või kuidas arvab tantsitar? Aga tantsitar arvas, et just seepärast on tarvis maailmas veel mõndagi parandada ja mõndagi kohendada. Et kuigi ühelt poolt on saavutatud enam-vähem võrdsus elu intensiivsuses, valitseb eapikkuste jaotamises veel küllaltki suur segadus, mis võib tekitada inimeses eelarvamusi. Ütlesin seepeale, et praegu on ebavõrdsust igade jaotuses mõnevõrra tõepoolest olemas, kuid siiski rohkem näiliselt, olles tingitud põhiliselt õigluse printsiibist. Kellele võimaldatakse esimeses järjekorras pikemat eluiga? Tütarlinnade elanikkudele, ja nimelt seda pikemat, mida väiksemad on planeedikesed või mida kaugemal nad Maast asuvad. Kas see pole siis õiglane? On ju selge,

et nende asukate elu, vaatamata võrdsele intensiivsusele, on niihästi looduse kui muude maiste avaruste poolest napim, neile tuleb anda võimalus suva järgi Maal viibimiseks, arvestades ühtlasi asjaolu, et ruumi ääremaade elanikud kulutavad palju rohkem aega reisideks Maale kui need, kes tema lähikonnas paiknevad. Kui kaugemas tulevikus planetaarsüsteemi väljahitamine praeguste projektide järgi on lõpule viidud, osutub ju võimalikuks niisugune ümberkorraldus, et igapäevane elu ja tegevus nihutada laiali ruumi, Maa ja Marssi jääksid aga kõikide inimeste jaoks nii-öelda suvitus-, pidustus- ja koosviibimispaiakadeks. Muidugi sel juhul, kui siis niisuguseks sammuks veel üldse tarvidust peaks olema, sest on põhjust arvata, et mõned pooleli olevad uurimused, kui nad edukalt lahendatakse ning rakendatakse, lubavad eluea täielikku võrdsust juba palju varem sisse seada. Või võtame praegu näiteks astronautid: rohkem kui kolmandiku oma elust veedavad nad laevas, aina laevas ja tühjuses... Aga ruumilaevnik mu kõrval peata, mind viiepega ja lausus siinkohal:

«Alles eile sain teate, et mulle võimaldatakse kakskümmend aastat lisaiga, ja olgu ma unustatud, kui ma seda mõnuga maitsta ei mõistaks, aga hapu jääb hapuks niikaua, kui ikka pead nägema, et su oma silma all sõber jäetakse sellest tuusikust ilma. Ja nüüd, kus lähemas tulevikus osutub kättesaadavaks paisutada elupikkust üle kolmesaja aasta piiri, nagu kuulda on, võib tekkida olukord, et mõni hea inimene saja viiekümne aasta jooksul peab matma aina omaenese lapsi, mis on muidugi kaunis mõttetu väljavaade. Ma ei tea, kumb tuleb enne, kuid õiglust ilma võrdsuseta olla ei saa.»

Me oleksime paljugi veel rääkinud ja arvamusi avaldanud elukorralduste üle ja inimeste üle, kelle kavatsustel ei näi kunagi tulevat lõppu, aga siis algas üle terve maailma täiskogude istung, niisiis istusime meiegi kaasa ning jälgisime täie erksusega arupidamise käiku. Logoste küsimus kulges õige kiiresti, nagu võis arvata, selles kuulasime ära ainult paar koondaruannet, mille kohaselt need taibukad koljatid hakkasid juba omandama uut ja ilmekamat, võiks isegi öelda — naeratavamalt nägu: kui masinad olid varem tōkete tagajärjel rikkiläinud struktuurigrupid lihtsalt samaväärsetega asendanud ja ainult oma eesmärkidele kohanenud, siis pidid nad nüüdsest alates nagu elavad organismidki end täiustama ja arendama endas huvi elu vastu, tuginedes enesesäilitamise püüdele, kuid elavat maailma ja tema atribuute kahjustamata. Leidsin end järsku Sofiale mõtlemas, juba teist korda sel päeval; leidsin, et tal oli paljuski

õigus, et tal oli alati õigus, et me arvutame ja kõhkleme liiga palju, seda rohkem, mida täpsemini me tulevikku tavatseme vaadata, ning et asjad pole enamasti sugugi nii keerulised, kui nad alguses ehk paistavad. Niimoodi mõeldes nägin vaimusilma ees logoseid uuesti rõõmsalt töös ja tegevuses ning tabasin end jällegi juba liitmas ja lahutamas üha joovastavamaid perspektiive, mis sulavad niihästi keelel kui ajus. Arvamuste esitamisel andsime kõik oma seisukohad selle poolt, et logoste uue konstruktiooni edukaks ja kiireks lõpetamiseks tuleb üldist panust kõigiti tõsta määramatuks ajaks, arvestades, et selle panuse arvel oleks ühtlasi võimalik korraldada Üksiklase otsimist ja päästmist. Üks meiega koos sõitvatest inseneridest esitas veel erinõude Maa ja Marsi vahelise liikluse korraldamise kohta tööde läbi viimise esimesel etapil.

Pärast mõneminutilist vaheaega tuligi päästeaktsiooni küsimus arutusele.

«...Kõiki neid asjaolusid silmas pidades muutub tõenäoliseks võimalus, et kõnesolev problemaatiline nähtus, Üksiklaseks kutsutud, on pärit siitsamast maailmast, ehkki me ei suuda veel vastata küsimustele, kes ta võiks olla, kust või millal startinud ja kuidas niisuguse kiiruseni jõudnud.

Seevastu paistab üsna võimatuna spekulatsioon, nagu võiks ta olla ilmunud mõnest muust süsteemist. Niimoodi oletades peame eeldama tõsiasja, et selle kujuteldava maailma asukad on olnud meiega kokkupuutes: selle eelduse tingib keel, mida Üksiklane kasutab, ja laul, mida ta laulab. Veelgi rohkem: oleme sunnitud eeldama, niisugust mõttekäiku jätkates, et need hüpoteetilised võõrad on sisse lennanud meie ruumi ja salaja kaasa viinud meie inimesi, et ümbrusele märkamatult on nad tulnud ja läinud, toiminud viisil, mida varematel aegadel juriidilises keeles nimetati röövimiseks. Kuna kuulnud laul on vaieldamatult kahekümne esimese sajandi alguse looming, siis peaksime taoliseks kaalutluseks otsima pidepunkte sealt alates. Ainukese küsimusse tuleva võimalusena on viidatud mõistatuslikule Parvemehe katastroofile kahe tuhande kolmesaja kolmekümne kolmandal aastal. Laskumata üksikasjadesse, meenutagem ainult niipalju, et sellel pisikesel tütarlinnakesel, tol ajal asustatava ruumi pioneerlõigus toimunud plahvatuse tagajärjel pühitati olematuks kaks ruutkilomeetrit väljaehitatud pinda ühes kogu kaheteistkümnest astronautist koosneva meeskonnaga. On märkimisväärne, et side Parvemehega katkes kuus tundi enne õnnetust, et õnnetuse põhjused ja olemus jäid siis ning on siiani lõplikult selgitamata ja et üks kaheteistkümnest hukkunud ruumipioneerist oli his-

paanlane. Võidakse küsida: aga mis siis, kui Parvemehe plahvatus ei olnud õnnetus iseenesest, vaid kavatsetud kuritegu? Kui Parvemehe meeskond ei viibinud plahvatuse hetkel enam planeedikese pinnal, vaid oli kõrberüütelliku saagina teel kaugemate taevaste poole; kui katastroof sündis ainult selleks, et kustutada jälgi? — Ei, sõbrad, see oletus on võimatu. Kui tahes palju võib olla kaugemate päikeste ümber elavaid maailmu ja tsivilisatsioone, kui tahes palju võib olla elu erinevaid vorme ja erinevaid inimlikke, ühes aga allume ühisele seadusele universumis: ükskõik missugune inimene ükskõik missugusel planeedil ei suudaks murda oma maakera raskustungi ahelaid ja suunduda kosmilistesse avarustesse, kandes endas halbu kavatsusi ning taotledes kuritahtlikke eesmärke. Sest neid kardetavaid sihte jälgides oleks seesugune kujutletud maailm tehnika teatud taseme juures hävinenud hoopis või langenud madalamate eluvormide juurde tagasi ega oleks iialgi kaugemale jõudnud omaenese atmosfääri hingusest.

Nii on lugu maailmaga ja nõnda ka Üksiklasega: kuni meil puuduvad alused täpsemaks väitluseks, tuleb meil eeldada temas lihtsalt inimest, kes on ruumi sügavikust appi hüüdnud. Kui võrd tõsiseks logoste kriisi ka tunnistada, oleks igasugune kärpimine ajas ja vahendites päästetööde läbiviimisel mitte üksnes vanameelsus, vaid eksimus universaalse kohustuse vastu.»

Maailm on alati ja erinevalt kaunis igasugustes olukordades, ükskõik kelle pilguga teda jälgida või missugustest kaugustest teda vaadata, kõige rohkem meeldib ta mulle aga siis, kui ta on kuulatama jäänud ja mõtleb. Mered võivad sätendada edasi lugematuis värves, loomad metsades jätkata oma lõhnavaid radu, lendavad linnad ja kauged laevad liuelda matemaatilise graatsiaga oma täpsetel teedel minevikkude kohal, aga inimesed on peatunud poole sammu pealt ja kaaluvad inimlikke asju ja laulud on õhku rippuma jäänud ja lapsed mängivad omapead ja kased kohisevad. Kõikides istungipalates, kus peeti täiskogude koosolekuid — ja neid oli tookord üks iga tütarlinna kohta ja Maal üks iga miljoni ruutkilomeetri kohta —, ilmus Hanno simultaanselt kõrgetele poodiumidele esitama ettepaneku algatajana põhimõttelisi kaalutlusi, nagu nõudis tava. Nende sõnadega ta siis lõpetas oma peaaegu kakskümmend minutit kestnud ettekande, milles esitas üksikasjaliselt kogu kohtumislöö Üksiklasega, kui seda nii võib nimetada, ning nõudis päästetööde läbiviimisele asumist mis tahes loobumiste hinnaga. Vaevalt leidis sel päeval maailmas inimest, kes poleks istungeid jälginud ega asja otsustamisest aktiivselt osa võtnud. Sellest ajast

alates, kui ministeriaalmasinad olid saanud võimeliseks välja arvutama niihästi iga inimese huvidele ja taotlustele kui üldsuse vajadustele vastavaid optimaalprogramme iga jooksva poolpäevaku jaoks, oli muutunud täiskogude töö peamiselt kõiksuguste loobumistega seotud küsimuste arutamiseks. Ja vahel tekkisid siin väga ägedad ning huvitavad vaidlused, sest inimestel näib ikka olevat kergem otsustada selle üle, mida järgmiseks omandada, kui teha valikut asjade hulgas, mida ära visata. Et teatavasti ükskõik missugusel kõnelejal istungisaalis oli õigus mõnele ettepanekule põhimõtteliselt vastu vaielda ainult niikaua, kuni ta esindas vähemalt tuhande inimese ühist arvamust, siis on märkimisväärne, et neid, kes Hannole vastu kõnelesid, oli ainult kaks, üks Kaplinnas, teine Roomas, ja needki olid sunnitud juba varsti pärast esimesi lauseid oma sõnavõttudest loobuma. See oli mingi eriline joovastusele lähenev õhin, mis haaras tol päeval tervet mõtlevat maailma, kui põhimõtteline otsus oli langetatud. Lühikese aja vältel registreerisid masinad kaksikümmend seitse tuhat teoksil olevat leiutist ja kolmkümmend korda rohkem esimese ning teise järgu ideid kõige mitmekesisematelt aladelt, mis oleksid kompenseerinud tarvisminevaid kulutusi ajas ja tehnikas. Ning kui poleks olnud täpselt ja kainelt kalkuleerivaid masinaid pidurdamas inimeste indu, millega nad olid valmis loobuma igapäevastest harjumustest ning käepärastest hüvedest, siis oleks võinud tekkida ohtlik segadus terve süsteemi elurütmis.

Niimoodi on lugu vahel inimestega.

Üksiklase päästmise kohta käiv eeskiri oli peensustesse uppuv ja küllaltki pikk, kestes sõnares korraldustena kahtlemata kauem, kui tema valmimiseks aega oli kulunud, kuid olulisi punkte selles resolutsioonis oli kolm. Esiteks oli jäänud endiseks juba esialgses optimaalvisandis ettenähtud tehniliste vahendite maht, kuid ajakulu ettevõtte läbiviimiseks oli suurendatud neljakümnele normaalspäevale. Teiseks võimaldati seda piiri tarviduse korral isegi ületada, tingimusel, et see ei vähendaks logoste taastamistempot ega kahjustaks mingil moel plaanilisi garantiisid nende suhtes, kes niisuguse tarviduse silmapilgul polnud saanud veel viieteistkümnepäevaseks. Kolmandaks oli lubatud ammutada ajalis-ainelisi vahendeid kõikidest elulõikudest, välja arvatud meditsiin. Niisiis harilik kuldmuna, nagu üldiste otsuste puhul ikka, mille otstarbekuse ja ettenägelikkuse täiuses me muidugi ei kahelnud, kuid mis ometi väikese rahuldumata soovikübeme hingepõhja kratsima jättis — et laevade, jaamade ja muude seadmete arvu oleks võidud siiski pisut suurendada. Han-

nole oli antud volitus peale isikulis-organisatoorsete ülesannete juhtimise otsustada iseseisvalt põhimõttelisi küsimusi üleplaani- listes olukordades, kui konsultatsioon muutub võimatuks.

Võtsime ühenduse Hannoga, mõeldes, et tema on otsusest omajagu pettunud, kuid meie rahustuseks täitis meie laevakest joviaalne karuhääl, millega rändur teatas, et häda polevat kõige vähematki, et tema, tõtt öelda, polevat niigi palju lootnud, aga nüüd tunneb ta ennast täiesti oma sõiduvees ja nüüd traalitakse tähtede vahelt välja iga hädaline, kes pole just nõuks võtnud oma tiibu nendes kõrvetada. Sel hetkel ei aimanud meist muidugi ükski, kui lähedal tõele oli Hanno oma viimaste sõnadega.

Agnes määras mulle kohtumiseks kolm erinevat kohta, olenevalt sellest, kuidas käigud ja liikumised järgmistel päevadel kujunevad. Nende laev pidi maanduma Pekingis ning neil oli toimetusi kõigil kuuel mandril. Mina tahtsin suunduda esma- joonel Tallinna ja sealt Moskva kaudu Tokiosse, kus elas para- jasti üks mu poegadest, kuid kõik stardi- ja maandumispaigad Balti merel ja selle lähemas ümbruses pidid meie saabumispäe- val olema koormatud materjalide transpordiga uue tütarlinna jaoks, mistõttu meid lubati maanduda Kiievis; palusin veloplaani enda ja kolme inseneri jaoks, kellega meil sattus olema ühine tee, sealsele maanteestardiväljale valmis panna ja tundsin juba ette mõnu teadmisesest, et peagi avaneb võimalus pärast pikemat vaheaega rutata mööda koduste paikade igatsusväärseid maas- tikke.

Maastikud, maastikud... Rohetavalt värsked ja koldselt peh- med pinnad nagu kohendatud sängid, mis kutsuvad laskuma endasse ja töötavad unelusi. Maa poole ei kisu meid ainult ras- kustung, vaid ka tuhanded pisiasjad, millele veri ei suuda vastu panna. «Olen tüdinenud nägemast elu ainult linnulennult,» oli öelnud baleriin, kui me Maale kihutasime, «ning mu jalad on väsinud puudutamast aina tasaseid pindu. Pidin kuulma viimas- tel kuudel liiga palju logostest ja vastutuse raskus on mu kehas otsekui tina. Hanno kõne oli hea, sest ta äratas tundeid ja uudis- himu. Mida ma tahan?... Puhata kõigepealt; olen tantsinud üle kõikide planeetide, tahan matkata pisut mööda Maad. Aga siis, tuleval aastal, ühinen suure ekspeditsiooniga. Tahan tantsida elus veel võõraste päikeste all, tahan näha teiste maailmade tantse. Universum ei saaks püsida tantsuta!» Sel hetkel, kui ta nii- moodi rääkis, mõtlesin millegipärast kunagiste marslaste mee- lehitlikkudele katsetele tungida välja Päikesesüsteemist, mille nurjumise põhjusi teadlased parajasti uurisid, ning mulle tun-

dusid tantsitari sõnad veidi kergemeelsetena. Aga nüüd, kus me kihutasime sinetavate metsade kohal, latvu peaaegu puudutades ja nende kohinat aimates, tundsin minagi ülemeelikut tungi kor-raks sisse hingata vaigu ja metsiku rohu lõhna ja mägesid kajama naerda. Vaatamata Marsi uhkele loodusele, selle omapärale, lii-kide ajaloo pargi mitmekesisusele, jäi ta ikkagi Marsiks: liiga palju oli seal alles algamist, kalkulatsioon, isegi sealne elu taan-dus pidevalt tulevikuks kujutletava elu ees, me ei näinud seal niivõrd asju endid kui kavatsetavaid kontuure. Ja Maa oli ning jäi ikkagi selleks, mis me päriselt olime, ja me pöördusime siia aeg-ajalt ja eksimatult tagasi nagu põdrad tuttavale allikale.

Aastatuhande üks ilusamaid saavutusi on kahtlemata helitu lend, mis võimaldab laantesse laskuda loomi ja linde häirimata, ning seda võimalust ei tahtnud ma nüüdki kasutamata jätta. Üks mu vanemaid sõpru, palju vanem kui mina, oli puutumatu looduse korraldajaks Varssavist Põhjamereni, ja tema juurde ma maandusin, kuna kaaslased edasi ruttasid. See oli eriliste võime-tega erakordne mees, kelle nime teadsid ainult need, kes teda ei tundnud; tuttavad kutsusid teda mäletatavatest aegadest ala-tes lihtsalt Tsikaadiks. Ta ei olnud üksnes oma elu putukatele pühendanud, ta oli muutunud elu tagajärjel ise nagu suureks tiivutuks putukaks ja saanud siis need metsad valvamiseks ja korraldamiseks. Ta ehitas maja keset sügavaimat laant, ehitas selle otse järve kaldale, nõnda et alumised ruumid järve põhjas asusid; sinna seinte taha kogunes kalu ja üldse kõike, mis ujus, alatasa teda imetlema. Peale nende ja putukate ümbritses teda pidevalt hulk noori fanaatilisi entomolooge, kes teda ahnelt kuulasid, kuid kellega ta kunagi ei rääkinud, sest ta kõneles ainult putukatega, ja neid ta kõnelusi, mis olid õieti süstemati-seeritult voolavad tähelepanekud kommentaaridega, kasutati õpi-kuteks üle terve maailma. Tsikaad tegi mulle erandi, ning näi-danud kaunimaid paiku lähemas ümbruses, lausus viipega, mis mahutas endasse kogu lõhnava, sagiva, aurava kevade: «See on elu. Lenda. Päästke Üksiklane. Puhka end välja arvudest. Siis räägime edasi sellest, mis eksemplare sa Marsile kaasa pead viima.»

Mind hämmastas üldse see Maal valitsev omamoodi rahu, kindlus, enesestmõistetavus ja aeglus, millega suhtuti niihästi logoste kui Üksiklase küsimusse; nägin Maad nagu täiesti uute silmadega, ehkki olin ära olnud vaevalt aasta, ja paljugi, mis oli endine, polnud ometi seesama ning omandas minu jaoks uue tähenduse. Aga ma pidin ruttama, mu käsutuses oli ainult viis päeva, hulk asju oli veel korraldada Agnese eest, kes oli end

pühendanud Hannole, ja Hanno eest, kes oli end pühendanud suurele teekonnale, ja lõpuks ei tohtinud ma unustada iseennast, sest ma ei teadnud, millal ma jälle kord Maale peale satun; olin ajahädas, lapsest saadik olin tundnud aina ajahäda, ja see oli põhjuseks, et olin tihti kääritum ning närvilisem kui ükskõik missugune inimene mu kõrval. Tormasin Tallinna poole mööda mereranda; vasakul rajati esimesi suurtehaseid mere sügavusse, ujuvad linnad hõljusid sätendaval veepinnal nagu massiivseteks arhitektuuritükkideks tardunud lained, paremal vilkusid mööda parkelamud nagu kummalised seened ja vastu kihutavad sõbrad signaliseerisid tervitusi. Üks lendav lasteaed sõudis aeglaselt koos kurgedega kaugemale põhja.

Ning taas vanade linnade südamed! Kuueteistkümnenda sajandi kitsad, varjudega täidetud tänavad, üheksateistkümnenda kuiv klassitsism, kahekümne esimese fantaasiarikkad komplektasulad, mis kannavad küll veel eelnenud ajastu kontsentratsiooni pitsatit, kuid näivad juba tiibu sirutavat, et esimesel võimalusel tõusta ja lennata paika, kuhu süda soovib. Tallinnast oli karnevalikuu oma kündide, laulude ja pilvedeni küündivate pantomiimidega üle käinud, muuseumidena säilitatavad kvartaalid taas teaduse teenistuses ja kunagisi magistraale märgistavalt lillevallidelt kandsid tuuleilid juba laiali erutavaid aroome: siinsed meistrid oskasid valida ja segada sorte. Peale vajalikkude täienduste tegemist isiklike elukäikude registris kasutasin ühtlasi juhust võtta kaasa mõned viimastel kuudel ilmunud raamatud ühest hallis kivimajas asuvast raamatukogust; olen omajagu armunud trükitähtedesse ja krabisevatesse köidetesse ning loen fonoplastiliste teoste jälgimise kõrval meeeldi paberile kirjutatud värsse.

Agnest ja Hannot kohtasin Tokios.

Kui Moskva oli tollal, nagu praegugi, logoste rakendusteooria keskuseks, siis Tokiosse oli koondunud enamik nende kallal juurdlevaid filosoofe. Kuidas kõikide mõttetarkade puhuti liigset sõnahimu ka hinnata, jääb püsima tõsiasi, et nad osutasid põhilisi teeneid esimese iseareneva masinaliigi loomisel, kellega meid peagi pidid ühendama kollegiaalsed suhted. Hanno oli lõpetanud isikulise koosseisu komplekteerimise võtmepositsioonidele ja oli tulnud kaasa kutsuma mõnda mõtteteadlasest sõpra, sest arusaadavalt polnud alanud ekspeditsiooni probleem ainult tehniline.

«Esimest korda tunnen, et selle ettevõtte ulatus paneb mu pea pisut pöörutama,» ütles ta.

Istusime kolmekesi liikaval tänaval kameeliapöösaste varjus ja libisesime läbi õhtuste siluettide.

«Nagu hoiaksime kinni ainsast juuksekarvast, mis tõelist ebatõelist eraldab.»

«See näib nii,» ütlesin, «aga see läheb mööda.»

«Su koht on ruumis,» lausus Agnes, «Maal kaotad kindla pinna jalge alt.»

Kergele ruumilaevastikule olid päev-päevalt ja tund-tunnilt järgnenud teised: alates energiavarude ja operatsioonisaalidega ning lõpetades suurte laboratooriumide ja pikkade teleskoopidega, oli startinud või startimas kõik, mis selleks vähegi kõlbas; üle miljoni inimese kihutas sel hetkel laiali mööda aega ja ruumi. Üksiklasest polnud aga veel ühtki märki ja keegi ei võinud öelda, kas ta üldse meile veel kõrva puutub. Ja seepärast ma ei imestanud sugugi Hanno sõnade üle, niisugused võpatused võivad tekkida suurte aktsioonide eel; ma imestasin rohkem enese üle, kui kuulsin end aeg-ajalt meenutamas Üksiklase avastajaile, et ta pole tont, vaid inimene.

Tõtt öelda, oli mindki haaranud isesugune stardipalavik, mida ma polnud kunagi varem tundnud, ning ma nautisin viimse üksikasjani kergendust, mille tõi kaks päeva hiljem lahkumiskäsk. Hannol oli lähemaid sugulasi ja sõpru üle kolmekümne tuhande ja ma ei tea, kuidas ta sellega toime tuli, aga Maal viibides käis ta nende kõigiga ka läbi; sel päeval paistsid nad tulnud olevat teda saatma, meid ulatati käest kätte ning meid päästsid lõpuks arstid, kui sõidueelne kosutusaeg oli saabunud, liftiuksed sahisid kinni me selja taga ning me laskusime stardiväljakule.

Laevad olid asunud ettemääratud teedele, laevastiku juhtimine usaldatud masinate hoolde ja inimestel jäi üle vaid oodata. Koolibrid ja Meteorid kobasid oma nähtamatute aastapikkuste tundlatega õnetu liblika järele ning Hanno selgitas Agnesele kes teab mitmendat korda lähemaid tulevikuplaane; pärast kõikide päästevariantide analüüsimist ja enne esimese signaali saamist otsitava kohta polnud meil selles asjas enam midagi ette võtta. Kui aga üheksandal lennupäeval Üksiklane üha veel vaikis, hakkas meie kärsitus pinevuseks muutuma, ja ükskõik misugusest pinevusest talumatuim on niisugune, mille tekitab teadmatumus. Pidev teadlikkus oli meid ära hellitanud ning me ei mõistnud enam mõnuga mängida pimesikku. Lugemiskatsed nurjusid, tõsisest tööst rääkimata, meid eksitas kujutlus, et Üksiklane võib iga silmapilk hüüda, me ei püsinud enam oma kabinettides ja kogunesime salongi ühiselt vestlema nagu rändurid

metsades lõkke äärde, sest tundsime järsku enda ümber seda, millele me muidu kunagi ei mõelnud: suurte kauguste surmavat pakast. Agnes — kosmoselaeva perenaistel on midagi ühist hämarate aegade heatahtlike haldjatega — ei korraldanud üksnes eineid ega valvanud kosutusrežiimi järele, vaid ta võlus lakkamata lähemaid sõpru meie hulka, Maalt ja loomulikult ka, Marsilt, ning püüdis hoolitseda selle eest, et naeratus me nägudelt ei kaoks. Hanno oli säilitanud väliselt oma kindluse ja rahu ning tema sisemist erutust reetsid ainult pikad ja mitte eriti sisukad kõnelused teiste laevadega, mida ta alatasa pidas. Omavahel laevastikus polnudki meil palju mõtteid vahetada; tavalised navigatsiooniangmed, sõit kulges hääletu täpsusega, ja piltlikult kujutades, kui oleks võimalik üldse olnud kõiki neid mõtmeid üksikasjadeni meeleliselt kujutleda, oleksime näinud midagi ruumilise lavastuse taolist: Meteorid, Salamandrid ja Koolibrid moodustavad nagu aega laiali valguva, sätendava loori, Mesonid tantsisklevad vahel nagu mõtiskledes paigal, siis tipivad muudetud kiirusega uutesse suundadesse, grupeeruvad, jooksevad laiali, lastes läbi Pegasusi oma rivist; aga tarvitseb vaid muuta pisutki vaatenurka, ettekujutuse vinklit, ning tekivad uued mustrid, üha teisenedes, paisudes ja kokku tõmbudes. Nagu öeldud, üle miljoni inimese lendas sellel aktsioonil laiali mööda kosmost.

Kümnendal päeval (ma arvestan meie laeva stardist) polnud veel jälgegi Üksiklasest, ka üheteistkümnendal mitte.

Kas pidi terve meie ettevõtte osutama mõttetuks?

Seda kartust ei kandnud meist endas siiski veel keegi, kõige vähem Terry, see raskete rõhkude all valminud katlatäis aju ja närve, kes meie laeva parajasti juhtis. Segamatu korrapärasuse ja kõigutamatu enesekindlusega lausus ta aparaatidele oma salasõnu ja aparaadid kas täitsid ta soove või vastasid samuti häälega, kui käsk oli puudulik.

«Sa pole vist kunagi mõelnud võimalusele, et nad võiksid äkki lakata häälitsemast,» ütlesin Terryle.

«Kuna mitukümmend korda tõenäolisem on võimalus,» kostis kaptenist koloss, «et ma järgmisel hetkel ilma väliste põhjusteta suren ebaloomulikku surma, kui see, et mu aparaat hakkaks tõrkuma käesoleva sajandi jooksul, siis niisugused mõtted just peale ei kipu. Ja ka kõige halvemal juhul jääks valla veel mitmeid teid: me kas laseme end edasi juhtida lähemal jaamal või kasutame avariioigust ja maandume lähemal kosmodroomil või siirdume hoopis orbiidile lähema planeedi ümber ja ootame mugavalt, kuni meid päästetakse. Surma saada, nagu näed, pole sugugi nii kerge.»

«Ma ei mõelnud meile,» vastasin, «mõtlesin Üksiklasele.»

Nii möödus veel kaheteistkümnes lennupäev, kolmeteistkümnes ja neljateistkümneski, aga viieteistkümnenal muutus olukord.

Istusime koos nagu tavaliselt ja vaidlesime küsimuse üle, kas logoseid saaks edaspidi suunata kujundama endast interplanetaarseid triiphoonideid, sest toidu lähteainete tootmise baasiks oli ikkagi veel Maa oma merede ja maa-aluste istandustega, mis poleks vastanud enam järgmise aastatuhande nõudele.

«Oleneb kõik sellest, millistena logosed pärast kriisi uuesti sünnivad,» arutles Boriss Pikamaajooksja parajasti, «kuid esialgu tundub see mõte läbiviidamatuna.» Tal olid suured kogemused kliimade kujundamisel. «Suudan kujutleda, et õige varsti toodavad logosed toiduaineid Jupiteril, kuid ma ei suuda mõelda neid endid arukate planeedikestena, kes on nõuks võtnud ise aedadeks saada,» nii arutles Boriss parajasti, kui alarm sähvatas läbi tormava korrapärasuse.

Lugu oli lihtsalt nõnda, et ühes Koolibrite lõigus oli välja peilitud midagi tajutavat, ja see polnud muud kui Hanno poolt kuulnud laulu lõpp. Aga sellele järgnes jällegi vaikus, nagu oleks suur laine tulnud ja veerenud üle tasase hääliitsuse.

Kuid koht oli nüüd kobamiseks, kuskil liikus tõeline kild ainet, tõenäoliselt elav inimene, see oli märgi andnud ja muutus nüüd katsutavaks objektiks, matemaatikaks, teadmatus oli kadunud ja asendus tegevusega, mis hõlmas tervet laevastikku.

Toimus nõupidamine, kus suusõnaliselt töutati kinni pidada kujunenud situatsioonist ja antud silmapilguks juba valminud kavadest, otsustati põhimõttelises osas muudatusi ette võtta ainult juhul, kui võõraga pärast kontakti saavutamist ilmnevad seigad neid tingivad.

Kuid Üksiklane vaikis jälle. Meil polnud aega mõtelda pikemalt selle vaikuse üle, sest järgnevate tundide jooksul oli tähelepanu pööratud eeskätt kogu liikumise ümberseadmise kordaminekule. Iga tunni järel kinnitati suusõnaliselt kavadest kinnipidamist. Sekund sekundi järel lendasid kontrollarvud läbi ruumi, et täpsustada iga üksiku laeva teed. Aegamööda, aga järelejätmatult hakkas pöörduma terve raketide süsteem nähtamatu telje ümber ja kujundama uut vormi, mis oma liikumise sihipärasusega viis aina ligemale tegelikule päästetehnikale, ettevõtte viimasele etapile.

Kümme tundi oli möödunud alarmist, kui Üksiklane hakkas jälle laulma. Nüüd kuulsime seda meiegi ning ma mõistsin Hanno erutust, kui ta saabus Marsile oma ruumisõidult ja võttis kätte kitarri ning kordas seda laulu oma kõlava bassihäälega. Aga siin ei kostnud see laul ainult kurvana, siin kostis ta peaaegu õud-

sena, õudsenaga nagu mõttetu ettekujutus tühjusest. Me vaikisime laulu lõppedes ning ka Üksiklane vaikis.

Ja see oli kummaline, et ta just jonnakalt jälle vaikis ega andnud endast ühtki elumärki. Kas ta ei kuulnud meid? Miks tahtis ta saata, aga ei tahtnud kuulata? Või polnud ta siiski inimene, ainult masin, kord juba käima pandud, töötades edasi omapead?

Me täitsime edasi ettenähtud kava ja nihutasime tarvisminevad laevad üha lähemale Üksiklase teele. Niikaua kui kestis laul, arvutati pidevalt tema kiirust. Ekraanil oli ta ainult imepisikeste täpikeste rida, vaevumärgatav joon. Kõikide sagedustega, kõikmõeldaval viisil piirasime teda oma kutsete ja küsimustega, aga tema ei vastanud. Ja nõnda möödus lennates jällegi tunde.

Seitsmendal, seekord viimasest laulmisest arvates, ja siis kaheistkümnendal tunnil kordus seesama — laul. Aga nüüd, lõpuks pärast minutilist vaheaega, hüüdis ta appi, nagu ta seda siis oli teinud, kui Hanno teda kuulis, sessamas muistses murdes ainult: appi! Olime äärmises segaduses, sest nagu kuulates juba selgus ning nagu hääletekstide võrdlus kinnitas, olid mõlemad ettekanDED teineteisega täiesti identsed: me kuulasime fonograafi.

«Võib-olla siiski hulluks läinud,» ütles Agnes.

Oli ühelt poolt muidugi raske aru saada, et mõni automaat oleks käitunud sellise ebakorrapärasusega. Aga teiselt poolt oli samuti raske ette kujutada, mispärast salapärane naine, oli kes ta oli, millistes tingimustes või kust kohast pärit, lülitas ebakindlate vaheaegadega sisse aina selle korduva laulu, mis meid ümbritses, saatis ja piinas nagu sireeni meloodia.

Edasi me liikusime, teadmata öelda, kas päästame inimese või jookseme tühja. Miks just laul? Neli korda olime seda kuulnud ja meiega kuulas kaasa kogu me pisike maailm, mille küljest olime ära lennanud suurde avarusse ning mis tundus nii lähedaseks ja kaugena ühtlasi. Seal vaheldusid ööd ja päevad, laskusid kasted ja hämarikud, tuuled tõusid ja silusid hõbedast rohtu ja kellad valvasid läbimõeldud elurütmide järele, meie aga tungisime edasi läbi nähtamatute seinte, läbi kiirguste, mis ei erine pimedusest, üle seisaku ja liikumise mingi tundmatu hääle jälgedes. Kas olid inimesed eales teinudki muud kui püüdnud ikka mõnd habrast heli?

Olime käinud ainuõiget ja loogilist teed; olime taasavastanud Üksiklase, olime kuulnud ta appihüüdu ja toimisime nüüd vastavalt sellele. Me ei võinud aga sealjuures aimata, et kudasime talle ühtlasi õnnetust, mis oleks tõenäoliselt toimunud, kui poleks appi tulnud Üksiklane ise: ta hakkas rääkima. Kõik, kes teda tookord

kuulsid, mäletavad küllap veel praegugi seda kummalist häält, see ei saa minna meelest ja sellega oli raske harjuda; see paisus vahel valjuks, peaaegu karjeks, ja vaibus samas peaaegu sosinaks, ta rääkis kord aeglaselt veerides, aga samas kiiresti vulisedes; see oli hääl, mis ei tundnud iseennast, mida kuskil pole kuulnud, millel pole mõõtu ega kaldaid. Ja siiski, siiski: midagi südamlikku oli selles hääles, mingi alatoon, kaunis ja mahe. Ta kõneles oma-pärast keelt, segakeelt, milles tundmatud sõnad vaheldusid sõnadena Lõuna-Ameerika vanadest murretest, keelt, millel oli imeline struktuur ja mida otseselt oli võimatu jälgida. Ning ta kõnet katkestasid pidevad pausid, mis oma sõnatusega, näriva tühjusega näisid rõhutavat veelgi selle saatuse kurbloodust.

Kurvad dokumendid ei ole pikad. Hiljem on kõikjal korduvalt ja ikka uuesti kommenteeritud Üksiklase nappi teadaannet, mille me kinni püüdsime ja mis jäi meie pingutuste esialgseks resultaatiks; sellel on oma ajalugu. Tol korral, viibides sündmuste käigus, saime mõelda ainult faktide kinnitamisele. Ja loomulikult seisime üllatunult tõsiasi ees, et rääkijaks polnudki seesama hääl, kes laulis.

«Mu hääl hakkab kaduma, tunnen seda. Rutata tuleb mul. Vahed sõnade vahel pikenevad. Ma ei märka neid iga kord, aga ma tean, et nad on, ehkki ma ei saa neid mõõta. Ma ei usu, et see oleks surm, keha on terve. Praegu läheb aga mõtlemine raskemaks, üha raskemaks. Kas te kuulete mind?»

Paarkümmend minutit võis kesta paus, kuid me ei tihanud sõnagi lausuda, olime nagu paigal mõnes tihnikus, kartes oksa peale astumisega kedagi põõsalt lendu ehmatada.

«Mul tekib vahel tunne, et ma pole midagi öelnud. Ma ei mäleta alati, kas ma rääkisin valjusti või tasa. Palju mul öelda polegi. Isa on kõik üles kirjutanud, see seisab siinsamas. Selle leiate siit. Püüdke kinni mu laev, inimesed!»

Kuulsime pärast Üksiklase katkendlikke ja rütmituid lauseid, ikka mõni minut hiljem, rekonstrueeritud kõne tõlget nagu korrapäraseks rahustatud kaja, ja aparadi monofoonne, kiretu hääl, mis peegeldas seda kauget monoloogi, suurendas veelgi ebatõelisuse tunnet.

«Laulu laulis ema, tema hüüdis ka appikutse. Ta käskis seda alati korrata, kuni saatja töötab. Töötab ainult üks saatja veel, aga ma ei tea, kas keegi seda kuuleb. Võib-olla ma kõnelen asjalt ja räägin ainult iseendaga. Isaga pole ma kunagi rääkinud. Isa suri siis, kui hakkasin ütleva esimesi sõnu. Ema näitas mulle, kuidas tuleb käima panna masin, et põrmu laevast ruumi heita. Ta palus endaga samuti teha, kui tema surnud on. Ema suri palju

aega hiljem. Ma ei tahtnud lahkuda tema põrmust, kuid ta oli käskinud seda, ta ei tahtnud, et ma sureksin tema põrmu kätte. Sealt alates olen ükski.»

Piinavaks muutis olukorra asjaolu, et ta polnud nähtavasti siiski võimeline meid kuulma, me ei saanud teda kõnetada, talle küsimusi esitada, seda nähtamatut müüri ületada. Mida tegi ta vahepeal, nende pauside kestel? Kas ta puhkas? Kogus ennast? Tuletas meelde? Või olidki need just niisugused hetked, kus ta ei teadnud, kas ta valjusti räägib või ainult mõttes, needsamad osad loost, mis olid meile küll suunatud, kuid ei jõudnud meieni? Kes võis sellele vastata?

«Räägin paljudest mõistetest ja esemetest, millest ma midagi ei tea. Olen selle laeva laps. Võib-olla ütlen sõnu valesti. Ema jutustustest ma õppisin laused ja sõnad pähe, sest ma kartsin, et poolid võivad hävida. Ja nüüd räägin ma jälle poolile, sest ma tunnen, et mu hääl hakkab kaduma. Kui teised ja seegi helilõng puruneb, siis ei kuule mind keegi. Aga tähed ja sõnad ja laused ma õppisin pähe, olen neid ikka korranud, et nad meelest ei läheks. Ema õpetas mind lugema ja kirjutama, ta õpetas mulle matemaatikat ja õpetas mind aparate käsitsemata. Õppisin vaatama filme ja kuulama teiste inimeste häält. Ma oskan teha kõike siin oma väikeses õõnsuses, aga ma ei tea, millal ma midagi teen. Kalendarid ja kellad käivad, kuid need numbrid ei ütle mulle midagi. Ma ei suuda kujutleda, kui palju aega on möödunud ema surmast. Vahel tundub see olevat olnud nüüdsama, vahel väga kaua tagasi. Peegel näitab mind mulle ikka ühesugusena. Varem tegin nii, nagu ema õpetas ja nagu ta ise talitas. Kui arvasin, et on möödunud aega, siis panin endale selga teise rüü või tegin endale valu. Elasin rüüst rüüni ja valust valuni. Püüdsin täpselt mäletada, mida vahepeal tegin. Kuid hiljem läksid segi kõik pildid, ja ma leidsin, et see on mõttetü. Nüüd talitan teisiti. Kui hakkab vahel endasse vajuma ning minus kasvab hirm, et mind polegi olemas, siis koputan ja katsun ennast; kompan läbi kõik esemed siin maailmas, loen nad ära, vaatlen neid ja jätan nad endale meelde. Asetan esemed ümber ja võrdlen siis mõlemaid pilte. Kui ma tunnen, et teen vahet mõlema vahel, muutun ma rõõmsaks ja saan raamatuid edasi lugeda. Ma ei tea, kas ma kunagi kedagi kohtan. Ma tean, et ma liigun, aga ma ei tunne seda. Ema ütles, et ma pean liikuma ühtlase kiirusega. Ma ei talu kiirendust, ta ütles, ma olevat haige; ma pidavat lamama universumi tõvevoodis, naljatas ta. Hea peaks olema tunda, et liigud!»

Üksiklane vaikis jälle. Kas see paus oli teadlikult tehtud? Kas ta teadis, et me oleme tema ümber, ja tahtis meile anda aega aru-

tamiseks? Või jäi ta lihtsalt mõttesse selle karmi tõe juures, mis ennustas talle eluaegset üksindust ühelt poolt või teiselt poolt surma päästmiskatse läbi? Ta pakkus isa ülestähendusi, olles teadlik, et ta ei talu kiirendusi, see nõgusa ruumikese habras kodanik, kel polnud õnne olnud tajuda silmapiiri.

Nõutuse signaalid ristlesid tähtede vahel. Esimese pidurduskombinatsiooni alguseni oli jäänud kuus tundi; järgmist katset oleks saanud korraldada seitsmekümne kahe pärast, kui otsusega vahepeal mitte viivitada. Hanno konsulteeris arstidega ja inseneridega otseste päästetööde alalt ja iga laev arutas küsimust omaette.

Me ei teadnud, kuivõrd haige või vigane on Üksiklane; me ei teadnud sedagi, kas ta elab või on suremas või juba surnud kuid ja aastaid. Ja kuna me seda kõike ei teadnud, pidime eeldama, et ta elab ja on väga haige; et tal on meist erinev ja kümneid kordi nõrgem konstitutsioon ning et pidurdusmeetod ei tule siin küsimusse. Nagu oli selgunud mõõtmiste ja arvutuste kaudu, lendas Üksiklane problemaatiliselt suure kiirusega, mille ületasid küll meie päästelaevad, kuid milleni ainult vaevaga oleksid küündinud kombineeritud biotehnilised kabinetid, sest meie kaugeruumilaevadel oli puudunud siiani tarvidus nende järele. Aga just ühte niisugusesse oli Üksiklane vaja üle tuua, et päästa ja hoida tema elu. Asjade nii olles ei riskinud arstid korrapealt alustada ületoomist, sest kabinetide lähendamisel Üksiklase laevale oli oht libastumiseks kiirusega liiga suur. Oli tarvis oodata, kas hädas rändur ei alusta siiski meiega dialoogi, ning siis tutvuda tingimustega, milles ta elas ja oli. Ja Hanno andis signaali uueks kombinatsiooniks.

Taas pingutas ning painutas end laevastik uue ülesande järgi, see osa meist, mis oli jäänud, enamik oli pöördumas juba tagasi oma kodulinnadesse; arvud värisid uuteks liigutusteks, ettekirjutused jälgisid uusi paigutusi, ruum kiigutas. Ja Maa, mida mõtles Maa? Meil polnud hetkekski kadunud side Maaga, tema jälgis omakorda meie arvutusi, lahendusi ja liikumist, seal olid masinad, mis püüdsid kinni iga eksituskübeme, kui see oleks võinudki läbi lipsata meie navigatsiooniajudest.

Paus kosmoses aga kestis ikka veel, oli midagi ängistavat just nendes Üksiklase pausides, hääle tühikutes, mis tundusid nagu ütelda-tahtmised, ning me tundsimel kergendust iga kord, kui ta uuesti alustas.

«Ema ja isa elasid jõe kaldal. Selle jõe nime ma enam ei mäleta. Nimed, mis mulle midagi ei ütle, ununevad. Aga nimed on ka armsad, kui ma neid ise panen. Igale asjale olen andnud nime, nii on mu asupaik elavam. Jõge ja kaldaid olen filmis näinud, oskan

neid täpselt kujutleda, puid ja nende rõngaid samuti. Isa oli kolmekordne insener; nad läksid suurele sõidule. Nad olid väga tugevad ja väga noored, mu isa ja ema. Nendele ma ei ole nimesid andnud. Siis sõitsid nad kuusteist aastat ja sõita oli tarvis viiskümmend. Ema ütles, et nende kodu oli Maal, aga lendu nad alustasid Tuulte planeedilt. Samal ajal startisid veel kolm laeva, niisugused nagu minu oma, ka need pidid sõitma viiskümmend aastat. Nemad olid esimesed, kes nii kaua lennata võisid. Ema rääkis mulle palju oma elust kodus. Ta jutustas suurtest majadest, ja valgetest pilvedest, ja helesinisest taevast, ja kuidas taevast muudab oma värvi. Olen maju ja aedu ühes taevaga filmis näinud ja olen püüdnud neid siia enda ümber kujutleda, kuid see pole mul kunagi õnnestunud. Alati, kui olen mõelnud nii kaugele, et pea-aegu paistab see olevat nõnda, siis ma ei jõua enam, mu pingutus variseb kokku. Mu katmata seinteks on tähine taevast ning ma tean, et teispool seda on Maa; taevast mu kohal, mu kõrval, mu all on nagu müür, aga ialgi pole ta sinine. Ja ema rääkis inimestest ja imelistest liblikatest, mis on siin raamatuteski näha, ja sipelgatest ja maitsvatest viljadest. See juhtus temaga kõik enne seda, kui ta mulle rääkis. Pärast seda olime koos kuni tema surmani. See oli ilus aeg, aga minus hakkab ta hämaruma. Kui juba õige hämaraks läheb, võtan ema rüüd, ja kui ma näen neid ja tunnen nende lõhna, siis on korraga palju selgem ning ma suudan mäletada asju. Me lugesime emaga koos, lugesime ja arvutasime, uurisime rakke mikroskoobis. Ema tegi tööd, ta kirjutas ja sorteeris materjale ja korraldas süsteemi. Ema oli arst. Minagi tegin tööd, ma suutsin siis töötada. Tundsin, et emale läheb seda tarvis. Aga nüüd on kõik ununenud, mõisted on segi. Isa oli sõitnud kuusteist aastat, kui ta kuulis võõraid signaale. Kas te kuulete mind?»

Kujutlesime omakorda, et pauside ajal ta ootas, ootas, et kuulda mõnd märguannet, vastust, kaja. Aga miks ta ei kuulnud meid? Oli ta kurdiks jäänud ja pimedaks?

«Isa tabas võõraid signaale, millest ta midagi aru ei saanud. Ta mõtles nende üle, ta tabas neid pidevalt, ta avastas nende korrapärasuse. Isa uuris neid ja püüdis neid edasi ja hakkas taipama ikka rohkem mõtet nende taga. Ta ei olnud aga endas kindel, ning ta ei avaldanud midagi Maale. Isa on selle üles märkinud. Selle leiate siit. Ma pean pingutama ennast, et mõista, mis oli enne ja mis oli hiljem. Siis rääkis ema kannatustest, mida nad üle elasid. Minul kannatusi ei ole olnud, ainult hirm on vahel, kui märkan midagi uut endas. Isa lendas märkide poole, püüdis neid kinni ja katsus aru saada, ei teatanud aga ikka veel Maale. Mõnikord näen isa kuskil hämaras, ta oli suur ja tumedate juustega ja tumedate

silmadega, mille värvi ma enam ei mäleta. Vahel värvid sulavad ühte mu mälus. Isa oli avastanud võõra maailma, nõnda ema ütles, ja see on kirja pandud. Olen neid kirju lugenud ja loen ikka jälle, ehkki kõik on nii külm ja mõistetamatu. Kuid siis tekib minus imelik soov kuskile välja jõuda. Vahel olen mõelnud, et panen masina käima, mis luugid avab, ja lasen end kukkuda. Elavana. See masin ehk purustab tähised seinad mu ümber ja siis ehk langen kuskile. Aga ema tahtis, et ma edasi elaksin siin sees. Ma ei tea, kas ma kõiki sõnu õigesti ütlen, kuid te saate aru? Ema tahtis, et ma seda räägiksin. Pärast tema surma olen seda alati korranud, ma ei tea, kui palju ma tema jutust unustanud olen. Vist mitte väga palju. Mõnikord mäletan rohkem, mõnikord vähem. Kas te kuulete mind?»

Siin katkes Üksiklase lugu; kuidas me ka ei oodanud selle jätkumist, näis vaikus ta täiesti neelanud olevat. Kuid temalt oleks ka armutu olnud rohkem nõuda, nõnda me tundsim, olime jälginud kasvava murega jõu kadumist tema häälest, sõnadevahelisi tühikuid, mis pikenesid, ja pingutust, millega ta mõtteid püüdis koos hoida. Julm teekond — tiirelda üksinda pikal orbiidil!

Ühe normaalpäeva jätkasime veel lendu samadel suundadel, ümbritsedes Üksiklast ja kuulates veel kord tema ema laulu: õnnetu teelise kohustuste tsükkel hakkas jälle otsast peale.

Suur oli tookord meie hämmastus, kui Üksiklane teatas, et ta vanemad olid pärit Maalt, ehkki Hanno oli varem juba sellele võimalusele kui tõenäolisele viidanud. Meie hämmastust süvendas aga veelgi asjaolu, et Üksiklane võis olla ainult Jerezi tütar, sama Jerezi, kes kahe tuhande viiesaja üheksakümne seitsmendal aastal oli startinud kestvussõidule: neljast ainulaadsele matkale läinud laevast hukkus kuusteist aastat hiljem üks, ja selles ühes asus Jerez oma naisega. Ses teadmises polnud kahtlust ega ebamäärasust, sest omasime dokumenti, mis Jerezi enese häälega teatab, et nad paratamatult hävivad, ja tehnilise situatsiooni kirjeldusele lisab, et igasugune lootus pääsemiseks või päästmiseks on asjatu. Nõnda see juhtus neljanda kuu kaheteistkümnenda päeva õhtul, sada seitsekümmend seitse aastat tagasi. Ja nüüd kerkis seal esile ühe kaugel käinud mehe mõistatus nagu traagiline pärandus kosmosest.

Oleks muidugi võimalik olnud Üksiklase laeva kapseldada, temani tungida ja selgitada tingimused, milles vegeteeris tolle Lendava Hollandlase tütar, aga seda ei peetud otstarbekaks. Päästelaevastik jäi teda saatma, signaalidega katma ja ettevalmistusi tegema järgneva montaažiks — see pidi algama niipea, kui jõua-

vad kohale vajalikud laboratooriumid ja seadmed Üksiklase nõrga elutulukese kaitseks; tema tähistaeva asemel pidi peagi kummuma miniatuurne inimasula ta ümber. See oli suur ja täpne töö niisuguste kiiruste juures, aga mahult ja tehnikalt hoopiski mitte enam võrreldav sellega, mis oli kulunud tema otsimiseks.

Kõik ülejäänud laevad olid pöördunud tagasi ja Hanno oli otsustanud olla uuesti kohal päästeaktsiooni viimase etapi korraldamisel. Istusime koos minu juures Marsil ja vaidlesime enne Agnese ja Hanno edasilendu Maale sõidu seniste saavutuste ja nurjumiste üle.

«Sa tundsid vist Jerezi?» küsisin.

«Olen kohanud teda korra,» vastas Hanno ja nuusutas teelehte, «ta oli ebatavaliselt vaikne oma päritolu temperamendirikkuse kohta.»

Hakkasime aimama nende sündmuste taga Jerezi kummalise saatuse lihtsaid, aga süngeid põhjusi.

«Avastatud maailm... kuulsus! Mina!... Olin küllalt naiivne uskuma, et meie generatsioon on sellest lõplikult lahti saanud.»

«Jätame need arutlused edaspidiseks,» vastasin, «meil pole veel alust nendeks.»

Aga ähmaselt tundsin, et Hannol oli ehk õigus: Jerez võis avastada võõra tsivilisatsiooni, võis olla meeletu küllalt ennast hukkujaks tunnistama, ennast ja oma naist, sest Maa poleks andnud iialgi talle nõusolekut võõrasse maailma lennuks, Maa polnud selleks veel valmis. Kuid Üksiklase teadet oli tarvis põhjalikult kontrollida, sest tema isa märkmed võisid olla ka lihtsalt palja sõgeduse produkt. Sõgedus?... Pidin muigama enda üle, sest nii mõeldes läksin ise oma kujutlusega kaugemale, kui Hanno omaga oli läinud. Aga kas Üksiklase kahtlane kiirus — kas see ei sundinud siiski oletama, et Jerez... et Üksiklane ei lennanud enam selle laevaga, millega Jerez oli startinud Tuulte planeedilt? Me polnud ju Üksiklase sõidukit veel täpselt näinud, päästelaevad piirasid teda alles kaugetel kaartel. Aga õige varsti pidi selguma see ja palju muudki, õige varsti, kui Hanno oma alustatud ettevõtte lõpuni viib, ning ma olin kogenud küllalt, et mitte kahelda tema edukuses. Tõtt öelda, kui mind oleksid toitnud needsamad erakordsed elumahlad mis Hannot, oleksin ma kahtlemata kaasa löönud selle ettevõtte viimase vaatuse episoodides Päikese palge all. Aga minul oli üheksakümmend kuus turjal, see aasta oli mind kiirenduste suhtes tundlikuks teinud, ning mul soovitati kanda vihmamantlit ja kasutada aeglasemaid sõidukeid, nagu see keskealisele mehele kohane. Mind ootas jälle mu töö Marsil, kus me mõndagi kavatsesime veel ellu viia ja mõndagi tehtust kohendada.

Maailm ei paista kunagi valmis saavat ega tema parandamine lõppevat. Mida pikemaks me nihutame eluiga, seda kaugemale me võime kihutada tähtede poole; mida suuremaks kisume kiirused, seda vähemaks tõmbuvad kaugused ja meie jääme ikkagi külge külje kõrvale, olgu Maal või Marsil või nende mõlema vahel, ning lõpptulemusena seisab asi ikka inimeses.

Nõnda ma mõlgutasin sel päeval, kui ma Hannot ja Agnest saatmast tulin, ja uued ülesanded, mis ootasid, tegid mind mõnusalt kärsituks. Sofia! Logosed? Esimene uus konstruktsioon pidi nädala pärast saabuma katseks. Tundsin sisemist piina, kui mõtlesin sellele, et olin alguses nende pärast protesteerinud Üksiklase päästmise vastu, ja tunnen seda tänapäevani — ihne olin oma tulevikuvalus. Aga ilma logosteta muidugi ei saa edasi, nemad on paratamatud. Kui Jerez tõesti käis võõras süsteemis, kus lennukultuur oli kõrgem, kas ta nägi seal logoseid? Küllap vist mitte, sest muidu oleksid selle maailma asukad vahepeal meieni jõudnud. Ilma logosteta ei jõua välja oma päikese ringist... Ah, Jerez, Jerez! Kas sa tõesti läksid nagu meeletu poisike juhuste pillata? Agnes punastas sinu pärast; häbistasid enese ja kodumaailma, ja oma tütre tegid sa õnnetuks!...

Minu otsene osavõtt Üksiklase päästeaktsioonist lõppes siinkohal. Mu osa selles oli niivõrd tühine ja passiivne, et nüüd, kus ma oma mälestusi koostan, võidakse küsida, mis õigusega ma neid sündmusi üldse uuesti puudutan, kui nende kohta on ilmunud sadu monograafiaid ja peetud tuhandeid kõnesid, mis niihästi asjatundlikkuse kui esitusviisi ilu poolest küsimuse väarikalt ammendavad. Võin ainult vastata, et vajasin oma nappi ja lünklikku kokkuvõtet taustaks, ja nimelt taustaks sellele, mis mul veel on avaldada ning mis lisab vahest uudse momendi terve Üksiklase afääri hindamiseks.

Ma ei hakka pikemalt kordama Üksiklase edaspidist saatust, kuidas ta peaaegu surnuna leiti, kuidas ta kõnelemisvõime taastati, kuidas ta harjus meie maailmaga ja kuidas oma lühikese elu meie hulgas veetis. Tähtsamad üksikasjad tema elukäigust on kõikidele teada. Tahan meenutada ainult niipalju, et kui pärast kuusid kestnud poolminestunud olekut oma ruumilaevas, pärast pikka ja vaevarikast füüsilist kosutust ning igakülget ravi see tõmmu, taas inimlikud kontuurid omandanud, meile lähedaseks saanud mõistatus Agnese ja Hannoga Marsile saabus, kuhu Hanno oli lasknud talle rajada tulevase kodu, siis tegime, nagu kahjuks alles liiga hilja selgus, tema elukorraldusega põhilise vea. Nii paistab vähemalt minule ja paljud mu sõpradest on ühinenud mu arvamusega. Arstid, bioloogid ja psühholoogid olid ühisel veendumusel, et Üksiklase tervislik ja potentsiaalne seisund võimaldab temal küll maailmast kõike passiivselt omandada, kuid selleks, et suuta aktiivselt kaasa elada, kulub veel aastaid. See võis olla tõsi. Meie viga aga seisis liigeses täpsuses: me ei julgenud vastupidist katsetada, ei riskeerinud tal lasta neid valusid tunda, mis paratamatult kaasuvad kogenematusena, ja kaitsesime teda elu nimel paraku elu vastu. Ta rändas ringi Maal nagu turist, oli kõikides kodudes teretulnud külaline, aga ainult külaline; ja kui Marsil meeleldi tema juurde koguneti, siis ta oli võõrustaja, aga talle ei antud kunagi võimalust jätta külalised sinnapaika, et joosta minema, haarata tükk elu enda valdusse ja ennast leida. Naised oma heatahtlikkusega ja arstide eeskirjadest kinnipidamise viisiga löid tema ümber erilise leige õnnelikkuse ja rahu illusiooni, mis võr-

dus ta endise kodu täheseintega, ja noormehed ei julgenud talle ligineda, kartes, et ta on liiga habras armastuseks.

Ta õppis nautima seda, mida talle pakuti, ega olnud võimeline küsima, mida ta tahtis; ja mis kõige halvem: pikema aja jooksul ta pidas seda elu tõeliseks.

Mulle meeldis Üksiklane, ja alles nüüd mõistan, et oleksime pidanud ta mõneks kuukski unustama, selleks et tal endal oleks võimalust olnud ennast teistele meelde tuletada ja maksma panna. Aga seda taipasin ma liiga hilja. Neil aastail ma külastasin teda pidevalt, tundsin rõõmu tema edusammudest, mis ta tegi meie eluga kohanemisel, hoolitsusest, millega teda üle külvati, ja rahulolust, mida ta tõenäoliselt tundis, ning ma püüdsin end kõigiti seada tema juttude, naerude ja maitsete järgi, et kaasa mängida reeglirasket mängu, mida temaga kord juba oli alustatud.

Ta oli tulnud meie hulka täiskasvanud lapsena. Kolmkümmend kaks aastat minevikku nõgusas ruumis oli peaaegu pühitud tema mälust, ja säilinu mahtus kokkuvõtlikult kümnesse lausesse, mida meie kunagi ei tarvitanud. Teda ei koormatud esialgu moodsa sisseseadega, kartuses, et liigsed häired teda halvavad. Maja, kus ta elas, oli mugav ja avar ja seal levis männipuu lõhna, mida ta oli hakanud armastama. Jutuajamisi ta kuulas innukalt ning ta käsitles õige oskuslikult õppimisaparate, mida tal aeg-ajalt arstide valve all kasutada lubati. Ta tutvus kiiresti jooksva elu välise küljega ja omandas ülevaate põhilistest teaduselõikudest, kuid ta polnud lahendanud iseseisvalt ühtki probleemi. Ta õppis laulma, ning ta ei laulnud halvasti, kuid teda ei peetud tervislikult küllalt tugevaks, et teda teistega võistleva lubada; ta kirjutas kaks rahuldavat miniatuuri, ning me aplodeerisime liiga veenvalt. Teda valmistati pidevalt ette, kuid ta ei jõudnud kunagi valmis. Nii kestis see teatavasti üheksa aastat; üheksa aasta jooksul — nõnda oli ette kalkuleeritud ja seda olid füsioloogilised kontrollnäitajad kinnitanud — pidi ta olema lõplikult kohanenud ja küllalt tugev selleks, et alustada aktiivset elu mis tahes ülesannete ja katsustustega. Olime tahtnud talle ainult head ja teadus oli andnud oma parima, et talle elu võimaldada, aga vastu meie ootusi hakkas Üksiklane närbuma. Arstid soovitasid kindlaimaid kosutusviise ja olid valmis kõikvõimaliku siirdistutamise teel organismi vastupanuvõimet tõstma, kuid Üksiklane loobus, liikus vaevalt veel sõprade hulgas ringi ja elas tagasitõmbunult männilõhnalises majas ning avaras aias, mille eest ta andumusega hoolitses ning mis näis olevat muutunud ta ainukeseks kiindumuseks.

Kui ma teda ühel mälestusväärsel hommikul külastasin — Marsi sirelid olid aovalges puhkenud —, istus ta basseini serval.

jalad vees, toredad juuksed valla, ja vaatas oma suurte usaldavate silmadega mulle otsa.

«On vist nõnda,» ütles ta, «et ühte teatud ajastusse ja teatud maailma peab elavana sündima. Mina aga tulin siia maailma surnult ning mul polnud lapsegi tugevust, et alustada põhjalikult otsast peale. Elavad elavatega ei käitu ometi nõnda, nagu teie minuga käitusite, kas pole? See oli suur ja ilus pettus, mis saab osaks haigele, ja ma olin alati rõõmus. Sa ütlesid mulle ikka, et isa märkmed olid asendamatu väärtusega, kuid vahest polnud seegi päris täpne? Nüüd ma tean, et ma tahan asju, mis oleksid päris täpsed, aga ma vist ei jõua enam. Olen vähemalt ära tundnud, et neid on võimalik saada ja et maailmas on palju õnne. Ja seepärast oli hea, et te mind päästsite, sest nüüd ma olen näinud.»

Enne oma surma aga avaldas Üksiklane saladuse, mida meeltehev ema oli isa soovil palunud varjata. Üksiklane ei olnud armastuse produkt selle sõna tundelises tähenduses. Ta sündis kolm aastat pärast seda, kui Jerez oli lootuse kaotanud eales Maa ligidusse jõuda. Üksiklane ei olnud Jerezile tütreks, ta oli mõeldud hullumeelsele märkmetekandjaks.

Meie suur ekspeditsioon, mis startis kaheksa kuud pärast Üksiklase päästmist, on olnud nüüd kolmteist aastat teel. Hanno läks kaasa, ehkki ta kolme viimase retke järel iga kord kinnitas, et kaugesõitudega on tema jaoks lõpp, ja mis mõtet oleks proovida olnud Agnest tagasi hoida! Peeter on seal ja väike Gustav Unistaja, sadu vanu ruumikarusid ja tuhandeid noori. Äsja said nad ühenduse väljanihutatud ruumilinnaga, mille päritolu selgitamine on lähimate päevade, nüüd, kus ma neid ridu kirjutan, võib-olla juba tundide küsimus. Paistame end välja sirutavat oma planeetide süsteemist võrdlemisi samaaegselt ühe teise maailmaga.

Veel meeletumana tundub Jerezi seiklus nende suurte sündmuste valguses, ning kas ta tegu oli roim, selle jätan ma maailma vaagida ja otsustada.

Arvukate ajalooliste romaanide kogemus näitab, et mineviku projitseerimine kaasaega aitab sügavamalt mõista minevikku ja paremini aru saada olevikust. Esimesel pilgul pole sugugi selge, kas sedasama võib öelda ka tulevikuromaanide ja -jutustuste kohta. Ajaloolise teose jaoks on faktid olemas, kirjaniku ülesandeks jääb neid ainult õigesti esitada ja analüüsida. Ajaline distant on siin teatavas mõttes isegi kasulik, sest see võimaldab analüüsi abivahendina kasutada ka neid kultuuri ja teaduse saavutusi, mis on loodud hilisemate inim põlvete jooksul. Tulevikuteose kirjutaja peab aga välja mõtlema nii faktid kui ka projitseerimisviisi, mille abil ta väljamõeldud tulevikku kaasajale esitab. See on raske ülesanne. Ent pole kahtlust, et populaarteadusliku ja teaduslik-fantastilise kirjanduse ühiskondlik funktsioon kasvab iga aastakümnega, kui mitte öelda aastaga. See pole juhuslik, vaid on ilmselt ühiskonna arengu seaduspärase protsessi otseseks järeltuleks.

Kaasaegse ühiskonna arengu üheks iseloomulikumaks jooneks on teaduse tihe põimumine tootmisega, teaduse saavutuste tungimine inimese kõigile elualadele. On tehtud huvitavaid uurimusi teaduse kasvukiiruse kohta viimase 60 aasta jooksul. Teaduse kasvukiiruse näitajateks võeti seejuures ilmunud teaduslike tööde ning teaduslike ajakirjade arv, maailmas olevate teaduslike töötajate hulk ning assigneeringud teaduse arendamiseks. Kõik need näitajad viivad ühe protsendi täpsusega samale tulemusele — teadus kasvab eksponentsiaalse seaduse järgi. Saadud seaduse ekstrapoleerimine minevikku 200 kuni 250 aastat tagasi kinnitab samuti eelnevat. Siit võib järeldada, et vähemalt kvalitatiivselt võime saadud valemi abil arvutada teaduse kasvukiirust ka järgmise paari sajandi jaoks. Praegu kasvab teadus 5—7% aastas, samal ajal kui maakera elanike arv suureneb aasta jooksul ainult 1,6% võrra. Teaduse eksponentsiaalse kasvukiiruse valemist saab nüüd arvutada, et niisugustel tingimustel peaks juba 200 kuni 300 aasta pärast kogu inimkond tegelema teadusega.

Sellisel ekstrapoleerimisel tuleb muidugi olla väga ettevaatlik, kuid üldine arengutendents peaks nendes arvudes siiski selgelt ilmnema. Ja mitte ainult neis arvudes. Teaduse tungimine töö-

tusse ja põllumajandusse on juba praegu väga intensiivne ning kiiresti kasvav protsess. Samal ajal hakkavad teaduses ilmema industriaalsed meetodid. Suuremad seadeldised füüsikalaboratooriumis nagu võimsad elementaarosakeste kiirendajad, aatomireaktorid jt. töötavad juba praegu mitme vahetusega ööpäev läbi, valmistades ette uurimismaterjali nendele, kes ise pole kogu oma elus võib-olla kiirendajat näinudki.

Teaduse ja tootmisprotsessi põimumine viib kahtlemata seleni, et juba lähemate sajandite jooksul haaratakse enamik maa-keral olevatest inimestest kaasaegset teaduslikku uurimistööd meenutavasse tööprotsessi. See kutsub aga kahtlemata esile teatavad nihked ka kunstis ning kirjanduses. Ilukirjanduses hakkab arvatavasti domineerima teaduse ja teadusliku uurimistöö teema. Kirjandusse tuleb ikka rohkem ja rohkem autoreid, kes on tuttavad teadusliku töö spetsiifikaga, selles töös peituva poeesiaga ning oskavad seda kunstilises vormis kujutada. Tänapäeva kirjanduses võib üles lugeda ainult mõningaid teoseid, kus seda on teha suudetud. Teaduse ja kaasaegse tehnika kujutamine ilukirjanduses on seni rõhuvas ülekaalus olnud ainult väline, ilma probleemide sisemist tuuma avamata. Siit järgneb, et kirjanikel, kirjandusteoreetikul ja -kriitikul tuleks pöörata tõsisemat tähelepanu populaarteaduslikele ja teaduslik-fantastilistele teostele, vaatamata nende kui kirjanduslike nähtuste suhtelisele noorusele ja nõrkusele. Ka need kirjandusliigid nõuavad oma dialektiliseks arenguks nii kindlaid reegleid ja kaanoneid kui ka neid reegleid murdvat meistrikätt.

Teaduslikud probleemid ja avastused sisaldavad endas tihti rohkem sisemist luulet ja ideede dramatismi kui nii mõnigi senikasutatud kirjanduslik teema. Järelikult peaks olema võimalik praeguse populaarteadusliku kirjanduse lähendamise ilukirjandusele, populaarteadusliku kirjanduse muutmine kirjanduse eriliigiks selle sõna täpses mõttes. See eeldab muidugi teaduse- ja tehnikahuvilise lugejaskonna kiiret kasvu, milles ei tohiks aga kahtlust olla.

Seoses teadusliku ettenägemisvõime perspektiividega nii tehnikas kui ka ühiskondliku elu aladel hakkab inimene ikka rohkem elama pilguga tulevikku. Vastavalt sellele nõuab ta ka oma kirjanikelt tulevikku käsitlevaid teoseid. Seega peaks teaduslik-fantastilisel kirjandusel kui ilukirjanduse ühel eriliigil olema tuleviku ühiskonnas samuti oma kindel funktsioon.

Hea teaduslik-fantastilise teose põhiprobleemiks ei saa olla tuleviku tehnika saavutused (nii nagu need ei saa olla põhiprobleemiks ka kaasaega käsitlevas romaanis), vaid elukõige tule-

viku inimene kui oma ühiskonna produkt. Moraali, eetika ja esteetika küsimuste käsitlemine tulevases inimühiskonnas annab tulevikurcmaanile tõelise tunnetusliku väärtuse. Teaduslik-fantastiline romaan, mis ekstrapoleerib kaasajas olevaid tuleviku idusid sajandite kaugusele ja projitseerib nad siis meie olevikku kui taustale tagasi, on ühtlasi omapäraseks, kuid väga efektiivseks suurendusklaasiks kaasaja uurimisel. See hakkab selgesti siima näiteks käesoleva jutustuse võrdlemisel möödunud aastal eesti keeles ilmunud Ray Bradbury fantastilise jutustusega «451° Fahrenheiti». Kumbki autoritest ekstrapoleeris neid tuleviku idusid, mida ta nägi oma ühiskonnas. Erinevad ühiskonnad ja drastiliselt erinevad tulemused.

Käesolevas numbris avaldatud jutustus «Viimne üksiklane» on eesti kirjanduses esimesi katseid teaduslik-fantastilise jutustuse ette tõsisemaid eesmärke seada. Teaduslik-tehniline taust on selles jutustuses antud väga põgusalt, tihti ainult üksikute vihjetena, mille ühendamiseks tuleb lugejal oma isiklik fantaasia mängu panna. Peamine tähelepanu pööratakse jutustuses küsimusele, missugune on tuleviku inimene, missugused on probleemid, mis teda köidavad, ideed, millest ta juhindub, ja raskused ning vastuolud, mis sunnivad teda oma jõudu säästmata ikka edasi uurima ning pingutama.

Pole lõpuks oluline, kas inimene lendab Marsini mõne tunni, päeva või nädalaga, oluline on see, missugune on see inimene ja missugused on tema taotlused. Lohutav on lugeda, et «inimene jääb ikka inimeseks» ka tulevikus, et isegi aastatuhandete möödumine ei muuda inimest robotitaoliseks võikaks poolmehhanismiks, vaid vastupidi — just tehniline progress võimaldab inimesel temas peituvaid väärtusi õigesti välja arendada, kui seda progressi ainult õigesti kasutada. Aga see on juba oleviku probleem, sest tulevik kasvab välja olevikust. Autor saab sellest selgesti aru, kui ta oma jutustuse lehekülgedel nagu minevikku vaadates pöördub tegelikult kaasaja poole:

«Ükskõik missugune inimene ükskõik missugusel planeedil ei suudaks murda oma maakera raskustungi ahelaid ja suunduda kosmilistesse avarustesse, kandes endas halbu kavatsusi ning taotledes kuritahtlikke eesmärke. Sest neid kardetavaid sihte jälgides oleks seesugune kujutletud maailm tehnika teatud taseme juures hävinenud hoopis või langenud madalamate eluvormide juurde tagasi ega oleks iialgi kaugemale jõudnud omaenese atmosfääri hingusest.»

See on omamoodi koondprogrammiks kaasajale, mida tuleb silmas pidada tuleviku loomisel.

Tahaks loota, et teaduslik-fantastilised romaanid ja jutustused nagu käesolevgi omandavad nõukogude kirjanduses püsiva koha, sest neil on kindel funktsioon meie tänapäeva ideelisel ja poetilisel lahtimõtestamisel. Olevikku saab täielikult mõista ainult siis, kui vaadatakse temast üle tulevikku.

H. ÕIGLANE,
füüsika-matemaatikateaduste kandidaat,
ENSV TA Füüsika ja Astronoomia Instituudi
vanem teaduslik töötaja

Toimetaja O. S a m m a

Toimetuse aadress: Tallinn, Kohtu t. 3, tel. 445-83

Trükkimisele antud 22. IV 1960. Trükiarv 16 000. Paber 84×108, ¹/₂.
Trükipoognaid 1,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,46.
Arvutuspoognaid 2,82. MB-03402. Tellimise nr. 1144.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40.

Hind 1 rubla

На эстонском языке
БИБЛИОТЕКА «ЛООМИНГ» № 18 (130)
Рейн Сепп
Последний отшельник.

Rbl. 1.—

18 1960
A
21382
6027116

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00602711 6